

การส่งเสริมและการพัฒนาช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

โดย

นายกิตติพันธ์ พานสุวรรณ
ผู้ตรวจราชการกระทรวงวัฒนธรรม
กระทรวงวัฒนธรรม

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๕๙
ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๕๙-๒๕๖๐

บทคัดย่อ

เรื่อง การส่งเสริมและการพัฒนาช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม
ลักษณะวิชา สังคมจิตวิทยา
ผู้วิจัย นายกิตติพันธ์ พานสุวรรณ **หลักสูตร** วปอ. **รุ่นที่** ๕๙

วัฒนธรรมไทยเป็นวิถีการดำเนินชีวิตและแบบแผนประเพณีปฏิบัติอันดีงามของคนในสังคมไทยที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นชาติไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นเกียรติภูมิศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งชาติ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะโบราณสถานและอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้คงอยู่ต่อไปเพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ความเป็นชาติแล้วยังเป็นการรักษาทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างรายได้เข้าประเทศผ่านการท่องเที่ยว จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง แต่ปัจจุบันการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานช่างฝีมือที่มีทักษะตามแบบแผนงานช่างไทยในขณะที่จำนวนของมรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมที่ต้องได้รับการอนุรักษ์มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ผลการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ.๒๕๘๓ อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรลดลงทำให้ขาดประชากรวัยแรงงานในหลายภาคส่วน จึงต้องพึ่งแรงงานต่างชาติเข้ามาเสริมแรงงานส่วนที่ขาดไป แต่การแก้ปัญหาโดยใช้แรงงานต่างชาติไม่สามารถใช้ได้กับงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเพราะงานทางด้านนี้มีความต้องการบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจในงานทางด้านศิลปะและการช่างแบบไทย

ระบบการศึกษาและค่านิยมที่มุ่งเน้นผลิตบุคลากรระดับปริญญามากกว่างานด้านอาชีวศึกษาและการผลิตบุคลากรเพื่อตอบสนองภาคอุตสาหกรรมส่งผลให้แรงงานฝีมือที่มีทักษะด้านช่างฝีมือลดลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม จากการสำรวจช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์ในปัจจุบันพบว่าช่างฝีมือที่เข้าสู่การทำงานด้านการอนุรักษ์ในสาขาต่างๆ พบว่าประมาณ สองในสามจะได้รับการฝึกฝนทักษะงานฝีมือจากหัวหน้าช่างในรุ่นก่อนๆ หรือได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว และมีผู้ที่จบจากสถาบันการศึกษาระดับอาชีวศึกษาทำงานด้านอนุรักษ์ประมาณหนึ่งในสาม

การพัฒนาและส่งเสริมช่างฝีมือและบุคลากรในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นไม่จำกัดอยู่เพียงเฉพาะช่างฝีมือเท่านั้นแต่จะต้องครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งในการกำหนดนโยบายวางแผนหลักการและสถาบันการศึกษา การพัฒนาบุคลากรที่ทำงานด้านนี้ ทั้งด้านคุณภาพฝีมือทักษะให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและเกิดองค์ความรู้ในงานที่ทำอย่างถ่องแท้ โดยช่างฝีมือสามารถเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อเพิ่มทักษะและฝีมือแรงงานได้ทุกคน เป็นการให้ความสำคัญที่ความสามารถมากกว่าความรู้ตามระบบการศึกษา การส่งเสริมช่างฝีมือโดยการสร้างแรงจูงใจด้วยผลตอบแทนและสร้างความภาคภูมิใจโดยการยกย่องงานของช่างฝีมือเหล่านั้นในลักษณะต่าง ๆ จะทำให้บุคลากรที่อยู่ในระบบงานอนุรักษ์มีแรงจูงใจที่จะทำงานต่อด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจและมีความมั่นคงในเรื่องรายได้ อีกทั้งยังเป็นการดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจงานด้านการอนุรักษ์มากขึ้น

ในการกระบวนการพัฒนาและส่งเสริมช่างฝีมือ ควรใช้ทั้งแนวทางการพัฒนา การสร้างแรงจูงใจและการออกกฎเกณฑ์ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติตามและต้องมีการดำเนินการอย่างจริงจังต่อเนื่องโดยหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงและหน่วยงานภาคีเครือข่าย เพื่อให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืนและส่งผลให้ช่างฝีมือผู้ผ่านการอบรมจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอนุรักษ์อย่างมีศักดิ์ศรีและมีบทบาทนำในการกำหนดวิธีอนุรักษ์ เพื่อธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมด้านงานสถาปัตยกรรมเอกลักษณ์ของชาติและภูมิปัญญาต่างๆของงานช่างไทยให้คงอยู่สืบไป

คำนำ

มรดกวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นชาติ ภาษา ประเพณี อาหาร งานศิลปสถาปัตยกรรม การแสดงนาฏศิลป์ดนตรี เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ที่ต้องได้รับอนุรักษ์สืบทอดให้ดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า และส่งเสริมให้เจริญรุ่งเรืองเพื่อเป็นเกียรติภูมิของชาติ การรักษาวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยธำรงความภาคภูมิใจของชาติไว้ แต่ปัจจุบัน การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านอาคารสถาปัตยกรรมกลับประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานฝีมือที่มีทักษะความรู้ความสามารถในการบูรณะและอนุรักษ์ตามแบบงานช่างไทย ด้วยเหตุปัจจัยทั้งในด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศส่งผลกระทบถึงจำนวนแรงงานประเภทช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์

การศึกษาถึงสาเหตุการลดจำนวนของช่างฝีมือและการหาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาช่างฝีมือเพื่อรองรับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมนี้ เพื่อสร้างความตระหนักรู้และเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องมีการพัฒนาและส่งเสริมช่างฝีมือเพื่อดำรงรักษาภูมิปัญญาของช่างไทย ทั้งในและนอกระบบการศึกษาและยังช่วยเป็นแนวทางในการเตรียมบุคลากรเพื่อรองรับการดำเนินงานในอนาคต

การศึกษานี้อาจยังมีข้อจำกัดอยู่บ้างเนื่องจากดำเนินการศึกษาเฉพาะปัญหาช่างฝีมือที่อยู่ในเขตภาคกลาง ผู้ใช้ผลการศึกษาหรือต้องการศึกษาเพิ่มเติมควรพิจารณาถึงปัจจัยในภูมิภาคอื่นๆ ที่อาจให้ผลสอดคล้องหรือแตกต่างกับงานศึกษานี้

(นายกิตติพันธ์ พานสุวรรณ)
นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๕๙
ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
คำนำ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
ขอบเขตของการวิจัย	๔
วิธีดำเนินการวิจัย	๔
ข้อจำกัดของการวิจัย	๕
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
คำจำกัดความ	๕
บทที่ ๒ ศึกษากระบวนการผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์อันเกี่ยวกับการอนุรักษ์	
สถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์	๗
การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของประชากรในวัยทำงานและการเลือกเข้าสู่ระบบแรงงาน	
ในด้านต่าง ๆ ของประชากร	๘
การจัดระบบการศึกษาในอดีต	๑๑
หลักสูตรของสถาบันการศึกษาในปัจจุบัน ที่เปิดการเรียนการสอนในด้าน	
ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์	๑๓
หลักสูตรการฝึกอบรมขององค์กรต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม	
และวิจิตรศิลป์	๒๐
การขึ้นทะเบียนช่างฝีมือเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษา : ประเทศญี่ปุ่น	๒๑
การพัฒนาและส่งเสริมฝีมือช่างอนุรักษ์ กรณีศึกษา : ประเทศญี่ปุ่น	๒๕
กรอบความคิดของการวิจัย	๒๗
สรุป	๒๘

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๓ สถานการณ์การผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและจิตรศิลป์	๒๙
ผลการสำรวจจากผู้ที่ทำงานด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม	๓๒
การเข้าสู่กระบวนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม	๓๓
ความต้องการบุคลากรด้านช่างฝีมือในงานสถาปัตยกรรมและจิตรศิลป์	๔๓
สรุป	๔๕
บทที่ ๔ การพัฒนาและส่งเสริมบุคลากรด้านการอนุรักษ์	๔๖
สรุป	๕๐
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	๕๑
สรุป	๕๑
ข้อเสนอแนะ	๕๓
บรรณานุกรม	๕๕
ภาคผนวก	๕๗
ช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ	๕๘
ประวัติย่อผู้วิจัย	๖ ๒

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๑-๑	ตารางการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรและวัยแรงงานของไทย	๓
๒-๑	ตารางการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรและวัยแรงงานของไทย	๘
๒-๒	สถิติการเลือกศึกษาในระดับอุดมศึกษาของประเทศไทย	๑๒
๒-๓	สถิติการเลือกเรียนระดับอาชีวศึกษาของประเทศไทย	๑๓
๒-๔	พ.ศ. ๒๕๕๖ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา	๑๔
๒-๕	พ.ศ. ๒๕๕๗ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา	๑๕
๒-๖	พ.ศ. ๒๕๕๘ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา	๑๕
๒-๗	พ.ศ. ๒๕๕๙ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา	๑๖
๒-๘	ภาควิชาและจำนวนนักศึกษา	๑๖
๒-๙	พ.ศ. ๒๕๕๕ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา	๑๗
๒-๑๐	พ.ศ. ๒๕๕๖ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา	๑๗
๒-๑๑	พ.ศ. ๒๕๕๗ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา	๑๘
๒-๑๒	พ.ศ. ๒๕๕๘ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา	๑๘
๒-๑๓	จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๑๙
๒-๑๔	จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	๑๙
๒-๑๕	จำนวนมรดกวัฒนธรรมสำคัญที่จับต้องไม่ได้	๒๓
๒-๑๖	จำนวนเทคนิควิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมที่ได้รับคัดเลือก	๒๓
๒-๑๗	ตารางการฝึกอบรม	๒๖
๓-๑	จำนวนนักศึกษาวิทยาลัยเฉพาะช่าง	๒๙
๓-๒	จำนวนนักศึกษาวิทยาลัยในวัง (ชาย)	๓๐
๓-๓	จำนวนนักศึกษาวิทยาลัยช่างศิลป์	๓๐
๓-๔	โครงการอนุรักษ์โบราณสถานที่ดำเนินการโดยกรมศิลปากร	๔๔
๓-๕	โครงการอนุรักษ์โบราณสถานที่ดำเนินการโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วน พระมหากษัตริย์	๔๔

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๒-๑	การคาดประมาณประชากรไทยปี ๒๕๕๓ – ๒๕๘๓	๙
๒-๒	ตัวอย่างเทคนิควิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมที่ได้รับคัดเลือก	๒๔
๓-๑	จำนวนนักศึกษาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม	๓๑
๓-๒	การเข้าสู่การทำงานเป็นช่างอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม	๓๓
๓-๓	ปัญหาของช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในปัจจุบัน	๓๔
๓-๔	ผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมจากการขาดแคลนช่างฝีมือ	๓๕
๓-๕	การพัฒนาฝีมือของช่างฝีมือในปัจจุบัน	๓๖
๓-๖	แหล่งพัฒนาฝีมือของช่างฝีมือในปัจจุบัน	๓๗
๓-๗	ความต้องการพัฒนาฝีมือของช่างฝีมือในปัจจุบัน	๓๘
๓-๘	รูปแบบของการพัฒนาฝีมือช่าง	๔๐
๓-๙	ลักษณะของหลักสูตร	๔๑
๓-๑๐	แนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาฝีมือช่างที่ทำงานอนุรักษ์	๔๒
๓-๑๑	แรงจูงใจที่ทำให้ช่างทั่วไปสามารถพัฒนาเป็นช่างฝีมือ	๔๓

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมไทย เป็นวิถีการดำเนินชีวิตและแบบแผนประเพณีปฏิบัติอันดีงามของคนในสังคมไทยที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นสิ่งที่คนไทยคิดและสร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ ก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตอันดีงาม สร้างความสมัครสมานสามัคคีจนนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข

วัฒนธรรมไทยจึงเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นชาติไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น อาทิ ภาษาประเพณี ความเชื่อ การแต่งกาย อาหาร งานศิลปกรรม งานสถาปัตยกรรมศิลปะการแสดง นาฏศิลป์ดนตรีต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่ต้องทำนุบำรุง รักษา สืบสาน สร้างสรรค์และส่งเสริมให้เจริญรุ่งเรืองเป็นเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งชาติ วัฒนธรรมไทยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความผาสุกของประชาชนและความมั่นคงของชาติ

การรักษาวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยธำรงความภาคภูมิใจของชาติไว้ แต่ปัจจุบันการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะโบราณสถานและอาคารสถาปัตยกรรมกลับประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานฝีมือที่มีความรู้ความสามารถในการบูรณะซ่อมแซม และอนุรักษ์ตามแบบศิลปะไทยขนานแท้ผิดกับในอดีตที่มีแรงงานฝีมือด้านนี้เป็นจำนวนมาก

การอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม โดยทั่วไปจะหมายถึง การกระทำเพื่อป้องกันการเสื่อมสภาพ และจัดการกับความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติอันส่งผลต่อมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ในเชิงสถาปัตยกรรม จะเป็นการปฏิบัติทุกวิถีทางเพื่อเก็บรักษาอาคารนั้นให้คงอยู่ ป้องกันการผุกร่อนเสียหาย หรือสูญสลายไปตามกาลเวลา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้อาคารประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานเหล่านี้คงอยู่ต่อไป อาคารที่มีคุณค่าเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ และการสร้างรายได้เข้าประเทศผ่านการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ให้คงอยู่ในสภาพสมบูรณ์และถูกหลักทางช่างและศิลปะมากที่สุด จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดเพื่อเป็นการสืบทอดและดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ความเป็นชาติอันจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ และเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาต่อไปในอนาคตด้วย

---

^๑ นายภาณุวัฒน์ โทณกุล. “ความเป็นมาและความสำคัญของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม”, วารสารกรมโยธาธิการและผังเมือง. (๒๙-๓๔), ๒๕๕๗.

งานด้านการอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านโบราณสถาน ที่มีหลากหลายประเภท เช่น โบราณสถานที่ทำจากหิน อิฐ ปูน ไม้ หรือแม้แต่เหล็ก ย่อมมีวิธีการอนุรักษ์ที่แตกต่างกัน รวมถึงการใช้วัสดุ อุปกรณ์ในการอนุรักษ์ที่จะให้ใกล้เคียงแบบดั้งเดิมค่อนข้างหายากในปัจจุบัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อเทคนิควิธีในการอนุรักษ์ที่ต้องปรับเปลี่ยนไปให้เข้ากับยุคสมัย และวัสดุอุปกรณ์ที่ทำได้ นอกจากนี้ ในด้านบุคลากรก็ต้องการความหลากหลายในสกุลช่างเช่นกัน เพื่อให้การอนุรักษ์ออกมาใกล้เคียงแบบเดิมมากที่สุด

ในปัจจุบัน พบปัญหาการขาดแคลนแรงงานฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางสถาปัตยกรรมและจิตรศิลป์เป็นจำนวนมากเช่น หลังเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ.๒๕๕๔ กรมศิลปากรมีโครงการบูรณะโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกซึ่งได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์น้ำท่วม ด้วยปริมาณโบราณสถานที่มีจำนวนมาก ทำให้การจัดหาผู้รับจ้างที่มีประสบการณ์และช่างฝีมือไม่เพียงพอและเหมาะสมทำให้มีข้อผิดพลาดในการบูรณะ ทั้งด้านคุณภาพและฝีมือแรงงานแม้ว่ากรมศิลปากรจะวางมาตรการในการควบคุมอย่างใกล้ชิดและเข้มงวด แต่ด้วยข้อจำกัดด้านกำลังคนและเวลาทำให้มีโบราณสถานบางแห่งไม่ได้รับการบูรณะอย่างถูกต้องเหมาะสมตามหลักสากล ด้วยข้อผิดพลาดในบางโครงการอันเนื่องจากการบูรณะโดยขาดช่างที่มีทักษะและประสบการณ์ ส่งผลให้กรมศิลปากรได้รับการทักท้วงจากศูนย์มรดกโลกในเรื่องการบูรณะโบราณสถานที่เป็นแหล่งมรดกโลกโดยใช้แรงงานที่มีข้อจำกัดด้านฝีมือ จากเหตุการณ์นี้ทำให้กรมศิลปากรดำเนินโครงการเพื่อรองรับปัญหาการขาดช่างฝีมือ ซึ่งมีแนวโน้มลดจำนวนลงทั้งด้านคุณภาพปริมาณและเริ่มขาดแคลนในสภาวะการดำเนินงานปกติ ช่างฝีมือบางสาขาเริ่มที่จะไม่มีผู้สืบทอด โดยการให้ความร่วมมือจากองค์การยูเนสโก เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยเฉพาะโบราณสถานอิฐในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยรวบรวมผู้เชี่ยวชาญจากนานาชาติในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นหาแนวทางในการบูรณะฟื้นฟูโบราณสถานให้คงสภาพเดิมได้มากที่สุด โดยอิงกับวัสดุและเทคนิคการอนุรักษ์ รวมถึงการก่อสร้างแบบประเพณีดั้งเดิม อีกทั้งกรมศิลปากรยังมีโครงการจัดสร้างหลักสูตรเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ทำงาน ด้านการอนุรักษ์ เพื่อเป็นการประเมินว่าผู้ที่จะเข้ามาทำงานในด้านนี้ มีความสามารถและคุณสมบัติเพียงพอโดยผ่านหลักสูตรการอบรมของกรมศิลปากร เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะ ความรู้ความสามารถและความเข้าใจของบุคลากรที่จะเข้ามาปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

การขาดแคลนช่างฝีมือนี้ อาจเกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัย ทั้งการพัฒนาประเทศให้มุ่งสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ทำให้แรงงานส่วนใหญ่มุ่งสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น แรงงานที่มีฝีมือจึงลดจำนวนลง ประกอบกับระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการผลิตคนเพื่อเป็นนักวิชาการ มากกว่าการเป็นผู้ปฏิบัติลงมือจริง จึงขาดคนที่มีความรู้ความเข้าใจจริงในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงไว้ซึ่งความงดงามตามแบบศิลปะไทยและขาดคนที่มีใจในการอนุรักษ์เพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้ตนเองและประเทศชาติ มากกว่าการทำเพื่อหวังค่าตอบแทน

ช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่อาจไม่มีความชำนาญในงานที่ทำอยู่ ซึ่งอาจเกิดจากความจำเป็นในการหาคนมาทดแทนทำให้ได้คนไม่ตรงกับงานและขาดพื้นฐานทางงานช่าง การต่อยอดเพื่อทำงานพัฒนาจึงทำได้ไม่มากจึงอาจขาดแคลนทั้งประสบการณ์และความรู้ในสาขาที่ตนทำจริงๆ และเป็นการสิ้นเปลืองทรัพยากรของหน่วยงานที่ต้องมาฝึกอบรมให้บุคลากรเหล่านี้สามารถทำงานเทียบเคียงช่างฝีมือในอดีตได้ ซึ่งอาจต้องใช้ทั้งเวลาและประสบการณ์เป็นอย่างมากเพื่อฝึกฝนขึ้นมาทดแทน

ปัจจุบันประเทศไทยยังประสบกับภาวะการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมผู้สูงอายุมากขึ้นจากการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๗ แรงงานไทยเริ่มลดลง ในปี พ.ศ.๒๕๕๖ ลดลงร้อยละ ๐.๑ ในปี พ.ศ.๒๕๕๗ ลดลงร้อยละ ๐.๒ และจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ.๒๕๘๓ขณะที่ภาคแรงงานยังมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ ๒.๒ ต่อปีตามตารางการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรและวัยแรงงานของไทย ดังนี้

ตารางที่ ๑-๑ : ตารางการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรและวัยแรงงานของไทย

	แผน ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔)	แผน ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙)	แผน ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔)	แผน ๑๓ (พ.ศ.๒๕๖๕-๒๕๖๙)
ประชากรทั้งหมด (%)	๐.๕๕	๐.๓๗	๐.๒๓	๐.๐๘
วัยแรงงาน (%)	๐.๒๘	๐.๐๒	-๐.๔๐	-๐.๘๑

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๘

จากตารางจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรลดลงเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลให้วัยแรงงานลดลงเช่นกัน จากผลการสำรวจของธนาคารโลกที่ทำการเก็บข้อมูลจากธุรกิจในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจำนวน ๑๓๐,๐๐๐ แห่ง ซึ่งรวมอาเซียน ๗ ประเทศ ได้แก่ ไทย มาเลเซีย ลาว กัมพูชา เวียดนาม ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย สรุปว่าปัญหาการขาดแคลนแรงงานในภาคการผลิตของไทยรุนแรงกว่าประเทศอื่นในอาเซียนถึง ๓ เท่า^๒ ซึ่งการขาดแคลนแรงงานในงานอุตสาหกรรม และการลดลงของแรงงานที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาอยู่ในขณะนี้ อาจเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการขาดแคลนช่างฝีมือ ซึ่งสามารถคาดการณ์ได้ว่า ช่างฝีมืออาจขยายไปทำงานในส่วนอื่นที่ให้ค่าแรงสูงกว่าเนื่องจากภาวะขาดแคลนแรงงาน การพัฒนาช่างฝีมือจึงช้าลงและอาจทำได้ยากขึ้น

^๒ ธนาคารแห่งประเทศไทย. “ตลาดแรงงานไทยและบทบาทในการสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจไทย”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/ArticleAndResearch/DiscussionPaper>, ๒๕๕๘

จากหลากหลายปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาถึงสาเหตุ ปัจจัยการขาดแคลนช่างฝีมือในด้านการอนุรักษ์ ทั้งจากหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในด้านนี้ ผู้รับเหมา และสถานศึกษาที่ผลิตบุคลากรมารองรับในด้านนี้ เพื่อหาเหตุปัจจัยแห่งการขาดแคลน และสร้างแนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้พอเพียงและมีคุณภาพตรงตามความต้องการได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหา และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการขาดแคลนช่างฝีมือในทางด้านอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
๒. เพื่อเสนอแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเฉพาะปัญหาการขาดแคลนและแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาช่างฝีมือในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ขั้นตอนหลัก คือ

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย บทความต่าง ๆ ของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง
๒. การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และแบบสอบถามโดยกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาประกอบด้วย
  - ๒.๑ สถาบันการศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในด้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
  - ๒.๒ ผู้ประกอบการ ที่ทำงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
  - ๒.๓ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้งสองทาง มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปและจะหาแนวทางในการพัฒนาบุคลากรเพื่อรองรับงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ อาจมีข้อจำกัดในด้านจำนวนบุคลากรที่จะสามารถให้สัมภาษณ์ และทำแบบสอบถามได้ ซึ่งต้องเป็นบุคลากรในงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ อย่างจำกัดและอาจจะอยู่เฉพาะศูนย์กลางในแต่ละภูมิภาคเท่านั้น

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ทำให้ทราบถึงปัญหา และเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขาดแคลนบุคลากรในงานด้านการอนุรักษ์มรดกไทย
๒. แนวทางในการจัดเตรียมบุคลากรรองรับงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม
๓. เกิดความตระหนักรู้ถึงปัญหาความขาดแคลนช่างฝีมือที่ทำงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม

คำจำกัดความ

มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง องค์การศึกษาแห่งสหประชาชาติกำหนดความหมายของ วัฒนธรรมว่าหมายถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของประชาชนและ วัฒนธรรมมีองค์ประกอบ ๔ ส่วนคือ

๑. มรดกทางวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมร่วมสมัย
๒. ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีหรือศิลปะและวิทยาการสาขาต่างๆ
๓. สิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยและ
๔. วัฒนธรรมของทุกประเทศ

ในความหมายตามกฎหมายประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการ แหล่งมรดกวัฒนธรรมมรดกวัฒนธรรมหมายถึงผลงาน สร้างสรรค์ของชนในชาติเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่า ที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อนเป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์หมายถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และระบบนิเวศซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าไม่สามารถหา ทดแทนได้เป็นเครื่องหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของ ผู้คนในอดีตแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่นและเอกลักษณ์ ของพื้นที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและควรค่า แก่การสืบสานต่อไปในอนาคตมรดกวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้และที่จับต้องไม่ได้

ก. มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้หมายถึงมรดกทางวัฒนธรรม

ที่เป็นรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ ได้แก่ โบราณสถานอนุสาวรีย์สถาปัตยกรรมอาคารกลุ่มอาคารย่านชุมชนท้องถิ่นเมืองเก่าแหล่งประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดีแหล่งภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โบราณวัตถุและผลงานศิลปะแขนงต่างๆ เป็นต้น

ข. มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องหรือแสดงออกมาทางกายภาพได้ได้แก่ภูมิปัญญาความรู้ความหมายความเชื่อความสามารถขนบธรรมเนียมประเพณีจารีตที่บุคคลหรือชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้แหล่งมรดกวัฒนธรรมคือมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ซึ่งมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แยกไม่ออก

ช่างฝีมือ	หมายถึง	ช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในที่นี้ ได้แก่ ช่างปูนปั้น ช่างฟันซ่อฟ้าช่างประดับกระจก ช่างอนุรักษ์จิตรกรรม ช่างอนุรักษ์ประติมากรรม ช่างทำปูนหมัก-ปูนดำ ช่างประดับมุก ช่างเขียนลายรดน้ำ ช่างทำอิฐ ช่างหุงกระจก ช่างทำกะไหล่ทอง เป็นต้น
การอนุรักษ์	หมายถึง	การปกป้อง การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้โดยการอนุรักษ์ แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละแหล่งนั้นอาจทำได้ด้วยการป้องกันการสงวนรักษาการบูรณะการปฏิสังขรณ์หรือการประยุกต์การใช้สอยการอนุรักษ์มีวิธีการในระดับที่แตกต่างกันแล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยอื่นๆในแต่ละกรณีโดยอาจจะใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งหรือหลายวิธีร่วมกันและให้หมายรวมถึงการอนุรักษ์เพื่อรื้อฟื้นฟื้นฟูเพื่อให้สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ และการสืบสานให้ยังคงมีอยู่ต่อไปด้วย

บทที่ ๒

ศึกษาระบบการผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์อันเกี่ยวเนื่องกับ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

ในการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ บุคลากรนับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้งานนั้นขับเคลื่อนไปข้างหน้าได้จึงนับว่ามนุษย์เป็นทุนอย่างหนึ่งในกระบวนการผลิตก็ไม่ผิดนัก มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาและสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ผ่านรูปแบบของแรงงาน ถ้าแรงงานมีความรู้ความสามารถเพียงพอในงานที่ตัวเองทำ ก็ย่อมส่งผลให้งานนั้นมีประสิทธิภาพที่สูงขึ้น

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งถูกพูดถึงเป็นวงกว้างในหลายภาคส่วน ไม่เว้นแม้แต่ในงานด้านการอนุรักษ์ที่ประสบปัญหาขาดแคลนช่างฝีมือที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและมีใจรักในงานด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะศึกษาถึงระบบการผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์ เพื่อหาสาเหตุของความขาดแคลน และแก้ไขปัญหาค่าขาดแคลนน้อยอย่างเป็นรูปธรรม

ปัจจัยการขาดแคลน อาจเกิดขึ้นได้จากหลายหลายประการ ทั้งด้านการผลิตบุคลากรที่ไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด หรือบุคลากรที่มีความรู้ด้านการอนุรักษ์เลือกที่จะไม่เข้าสู่ตลาดแรงงานด้านนี้ แต่กลับเลือกประกอบอาชีพอื่นแทน ซึ่งอาจมีเหตุมาจากการขาดแคลนแรงงานในหลายภาคส่วน หรือปัจจัยทางด้านค่าตอบแทนซึ่งหากสามารถศึกษาให้เห็นถึงปัจจัยการขาดแคลนได้ กระบวนการแก้ไขปัญหา ก็จะง่ายขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการศึกษาเพื่อให้เห็นสภาพปัญหาความขาดแคลนได้อย่างชัดเจนขึ้น ดังนี้

๑. การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของประชากรในวัยทำงานและการเลือกเข้าสู่ระบบแรงงานในด้านต่าง ๆ ของประชากร
๒. การจัดระบบการศึกษาในอดีต
๓. หลักสูตรของสถาบันการศึกษาในปัจจุบัน ที่เปิดการเรียนการสอนในด้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์
๔. หลักสูตรการฝึกอบรมขององค์กรต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและจิตรศิลป์

การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของประชากรในวัยทำงานและการเลือกเข้าสู่ระบบ แรงงานในด้านต่าง ๆ ของประชากร

ประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาโครงสร้างประชากรเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัย ซึ่งจะส่งผลให้จำนวนประชากรวัยแรงงานลดลงจากสถิติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าประชากรวัยเด็กมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็วในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๘ – พ.ศ. ๒๕๕๘ อัตราการเจริญพันธุ์รวมลดลงจาก ๑.๖๒ คน และคาดว่าในปี ๒๕๘๓ จะลดลงเหลือเพียง ๑.๓ คน ซึ่งจะส่งผลให้กำลังแรงงานมีแนวโน้มลดลง ขณะที่ความต้องการแรงงานในตลาดแรงงานยังเพิ่มสูงขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๕ – พ.ศ. ๒๕๕๗ กำลังแรงงานของไทยมีจำนวน ๓๘.๙ และเริ่มลดลงร้อยละ ๐.๑ ในปี พ.ศ.๒๕๕๖ และร้อยละ ๐.๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ขณะที่ความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ ๒.๒ ต่อปีในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ – พ.ศ. ๒๕๕๗) นอกจากนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ กลุ่มผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น จาก ๑๐.๓ ล้านคน เป็น ๒๐.๕ ล้านคน ในปี พ.ศ. ๒๕๘๓ การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุจะส่งผลต่อภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลที่เพิ่มมากขึ้น ตามรายละเอียดด้านล่าง

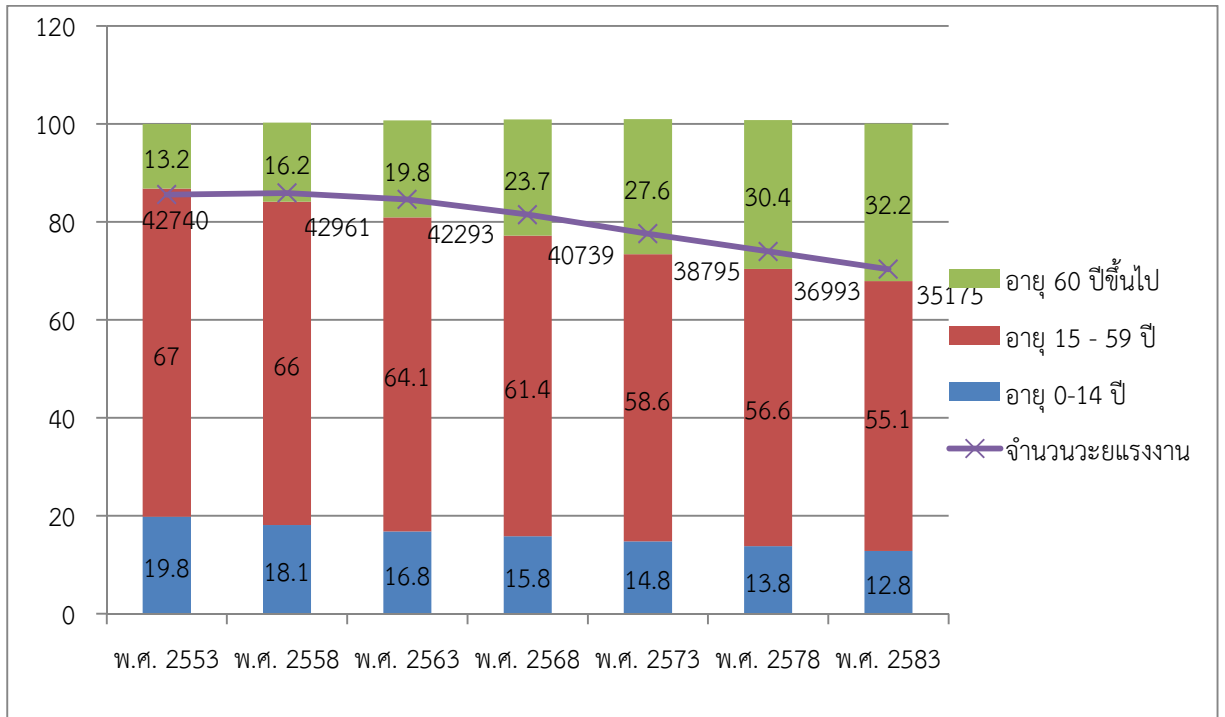
ตารางที่ ๒-๑ : ตารางการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรและวัยแรงงานของไทย

	แผน ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ – ๒๕๕๔)	แผน ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕- ๒๕๕๙)	แผน ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔)	แผน ๑๓ (พ.ศ.๒๕๖๕ – ๒๕๖๙)
ประชากรทั้งหมด (%)	๐.๕๕	๐.๓๗	๐.๒๓	๐.๐๘
วัยแรงงาน(%)	๐.๒๘	๐.๐๒	-๐.๔๐	-๐.๘๑

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๘

แผนภาพที่ ๒-๑ : การคาดประมาณประชากรไทยปี ๒๕๕๓ - ๒๕๘๓

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๐

จากแผนภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า จำนวนวัยแรงงานไทยลดลงเรื่อย ๆ ขณะที่ช่วงวัยของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ต่อไปประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ นอกจากจะมีอัตราการเกิดที่ต่ำแล้ว ยังต้องประสบกับปัญหาขาดแคลนแรงงาน ซึ่งการขาดแคลนแรงงานนี้จะส่งผลกระทบต่อหลายภาคส่วนในประเทศไทย และอาจมีแนวโน้มที่ประเทศไทยจะต้องพึ่งแรงงานจากประเทศอื่นมากขึ้น ในด้านการอนุรักษ์การพึ่งแรงงานฝีมือจากต่างประเทศ ย่อมไม่เป็นผลดีเท่าไรนัก เพราะงานด้านนี้ จำเป็นต้องอาศัยความเชี่ยวชาญในทางศิลปะไทยอยู่ไม่น้อย อันเป็นลักษณะที่เฉพาะเจาะจงของแต่ละประเทศ การอาศัยแรงงานจากประเทศอื่น ย่อมทำให้ความประณีตในงานศิลปะลดน้อยลง

นอกจากปัจจัยด้านการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่น่าจะเป็นปัญหาในด้านการขาดแคลนแรงงานของสังคมไทยแล้ว ยังพบว่า ปัจจุบันนี้แรงงานขาดทักษะที่จำเป็นกับความต้องการของธุรกิจ ซึ่งเกิดจากโครงสร้างการศึกษาของไทยที่ขาดความสมดุลในหลายด้าน เช่นการขาดแคลนแรงงานอาชีวศึกษา และแรงงานทางด้านวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ส่วนหนึ่งเกิดจากโครงสร้างการศึกษาไทยที่ไม่ตอบสนองต่อตลาดแรงงาน

ในด้านการศึกษาที่ไม่สามารถผลิตบุคลากรเข้าได้เพียงพอกับความต้องการของตลาดแรงงานพบว่านักเรียนที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย ปวช. และ ปวส. นิยมศึกษาต่อระดับปริญญาตรี เพื่อให้ได้รับค่าตอบแทนที่สูงขึ้น อันเกิดจากนโยบายที่กำหนดค่าจ้างตามวุฒิการศึกษาที่สำเร็จมากกว่าความสามารถและประสบการณ์ จากข้อมูลรายเดือนเฉลี่ยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ – พ.ศ. ๒๕๕๔ พบว่าสัดส่วนผู้ว่างงานที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีอยู่ที่ร้อยละ ๓๐ สูงกว่าสัดส่วนผู้ว่างงานที่จบการศึกษาจากมัธยมปลายและมัธยมต้นที่ร้อยละ ๑๘ และ ๒๓ ตามลำดับ^๑

ทั้งนี้แรงงานที่จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเอง ก็มีทักษะไม่ตรงกับความต้องการของภาคการผลิตเพราะแรงงานเหล่านี้ไม่ได้รับการฝึกวิชาชีพ ทำให้แรงงานที่มาจากภาคอุดมศึกษาขาดทักษะและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ในขณะที่เดียวกันหลักสูตรการเรียนการสอนก็ยังขาดการประยุกต์ให้สอดคล้องกับสิ่งที่อุตสาหกรรมหรือภาคธุรกิจต้องการ จากผลงานวิจัยของ World Bank พบว่าแรงงานไทยที่จบระดับอุดมศึกษากว่า ๓๐% ต้องไปทำงานในระดับงานที่ต่ำกว่าความรู้ความสามารถและไม่ตรงกับหลักสูตรที่เรียน ทั้งนี้ที่ผ่านมามีไทยจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อเติมเต็มความต้องการแรงงานในภาคการผลิตแต่การพึ่งพาแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านในระยะยาวนั้น ไม่ใช่การแก้ปัญหาที่ยั่งยืนเพราะแรงงานเหล่านี้มีแรงจูงใจที่จะย้ายกลับไปทำงานในประเทศบ้านเกิดของตนในช่วงที่มีการเปิดประชาคมอาเซียน^๒

ความไม่สมดุลในตลาดแรงงานของไทยเมื่อพิจารณาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและรายได้ของไทยที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้คนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแรงงานจึงเลือกทำงานที่มีความเหมาะสมกับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทำให้งานที่ใช้แรงงานมากและหนักมักไม่เป็นที่ต้องการของแรงงานไทยส่งผลให้กิจการเหล่านี้ต้องจ้างแรงงานต่างด้าวเข้ามาทดแทนอีกทั้งการปรับอัตราเงินเดือนขั้นต่ำปริญญาตรีเป็น ๑๕,๐๐๐บาทต่อเดือน เป็นแรงจูงใจให้นักศึกษาเลือกเรียนสายอาชีพศึกษาน้อยลงและมุ่งศึกษาต่อระดับปริญญาตรีมากขึ้นส่งผลให้ไทยขาดแคลนแรงงานที่มีฝีมือ และประสบการณ์ด้านวิชาชีพ ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานมากกว่าแรงงานที่จบจากสถาบันอุดมศึกษา

นอกจากนี้ ยังพบว่าหลังวิกฤติเศรษฐกิจโลกที่สำคัญในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และ พ.ศ. ๒๕๕๑ แรงงานไทยบางส่วนไม่ต้องการทำงานในระบบแรงงาน เพราะมีความเสี่ยงสูงและเป็นสัญญาชั่วคราว จึงทำให้แรงงานออกมาประกอบอาชีพอิสระในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ อาทิเช่นการค้าขาย การประกอบกิจการส่วนตัว เป็นต้น โดยปัจจุบันตลาดแรงงานไทยมีผู้ประกอบการอาชีพอิสระถึงประมาณ ๒ ใน ๓ ของผู้งานทั้งหมด

^๑ ธนาคารแห่งประเทศไทย. “ตลาดแรงงานไทยและบทบาทในการสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจไทย”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <https://www.bot.or.th>, ๒๕๕๖.

^๒ SMETHailand. “แรงงานไทยหายไปไหน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.smethailandclub.com.>, ๒๕๕๘.

ขณะเดียวกัน การพัฒนาคุณภาพฝีมือแรงงานก็ทำได้ยาก เนื่องจากระบบธุรกิจและการแข่งขันไม่เอื้อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพฝีมือของช่างฝีมือที่มีอยู่ เช่น การทำงานกับหน่วยงานรัฐบาล ที่ใช้หลักการของประกวดราคา คือบริษัทที่เสนอราคาต่ำสุดจะเป็นบริษัทที่ชนะและได้โครงการ จากมุมมองของรัฐ วิธีนี้เป็นวิธีประหยัดงบประมาณจากมุมมองของช่าง การประกวดราคาสามารถทำให้เกิดปรากฏการณ์พินราคา จึงมีความจำเป็นที่จะต้องลดค่าใช้จ่าย เช่น ใช้วัสดุราคาถูก จ้างช่างราคาถูก ซึ่งทำให้ไม่สามารถจ้างช่างฝีมือดีแต่มีราคาสูงได้ ฝีมือของช่างจึงดูไม่มีความหมายมากนัก และไม่ใช้สิ่งที่น่าสนใจการประกวดราคาและทำให้ได้งาน และโดยส่วนมาก บริษัทที่ดำเนินการในด้านนี้ มักนิยมที่จะจ้างช่างรับเหมาช่างเป็นโครงการไป ไม่มีช่างประจำของบริษัท ทำให้ช่างไม่มีการพัฒนาคุณภาพและฝีมือของช่างเพื่อเป็นกำลังให้บริษัท และผู้ควบคุมงานจากบริษัทโดยมากก็ไม่ใช้ช่างฝีมือโดยตรง ทำให้ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ได้^๓ (ยูเนสโก)

จะเห็นว่าปัญหาขาดแคลนแรงงานสาเหตุอาจมาจากการเริ่มตั้งตัวจากปัจจัยทางประชากรและการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและการศึกษา ที่ประชากรวัยแรงงานเริ่มลดน้อยลงกว่าในอดีต และในระบบการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนในระดับสามัญและอุดมศึกษาเพิ่มขึ้น ทำให้แรงงานฝีมือที่มาจากสายอาชีวศึกษาจึงเกิดปัญหาเรียนไม่ตรงสาขาและแรงงานที่จบการศึกษาจำนวนมากขาดคุณภาพจึงไม่สามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานทำให้ปัจจุบันนี้เกิดปรากฏการณ์ที่มีตำแหน่งงานว่างแต่หาคนทำงานไม่ได้และต่อไปอาจเกิดปัญหาคนที่จบระดับอุดมศึกษามีจำนวนมากกว่าตลาดแรงงานที่รองรับอยู่

การจัดระบบการศึกษาในอดีต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดการสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาและสร้างทักษะของบุคคลให้รู้จักดำเนินชีวิตมีความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพ เคารพต่อกฎหมาย กฎระเบียบทางสังคม เห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของชาติ สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ อีกทั้งยังสามารถช่วยสร้างสรรค์สังคมและพัฒนาประเทศชาติ การศึกษาในประเทศไทยมีมาอย่างยาวนานโดยสามารถแบ่งการจัดการศึกษาได้เป็น ๓ ยุค ดังนี้

^๓ ปรีตรตา เถลิเมเฝ้า และคณะ. “รายงานการสำรวจสถานการณ์การทำงานของช่างปูนในการบูรณะโบราณสถานในอยุธยา”. ๒๕๕๙.

ยุคแรก เป็นการศึกษาไทยในสมัยโบราณ (พ.ศ. ๑๗๘๑ – พ.ศ. ๒๔๑๑) สมัยที่ยังไม่มีโรงเรียนให้แก่เด็กไทยในยุคนี้สามารถหาความรู้ได้จากที่บ้าน สำนักสงฆ์ วิชาที่สอนไม่ได้ตายตัว ส่วนมากเน้นสอนความรู้สามัญเพื่อให้อ่านออกเขียนได้ และวิชาสำหรับใช้ในการป้องกันตัวหรือประกอบอาชีพเป็นหลัก

ยุคที่สอง การศึกษาในสมัยปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๑๒ – พ.ศ. ๒๔๗๕) ผลจากการเข้ามาของชาวตะวันตกและการเปิดประเทศค้าขาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการเมือง การปกครองและการศึกษาจึงได้มีแนวคิดที่ความสำคัญขึ้นในการที่จะพัฒนาคนเข้ามารับราชการ เพื่อพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมประเทศอื่น นำไปสู่การเปิดโรงเรียนและมหาวิทยาลัย จึงทำให้มีการจัดทำแผนแม่บทการศึกษาเรียกว่าโครงการศึกษานับแรก พ.ศ. ๒๔๔๑

ยุคที่สาม การศึกษาสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน) ในยุคนี้การศึกษามีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากต้องการพัฒนาคนให้เข้าใจระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อีกทั้งยังพัฒนาให้การศึกษาเป็นหนึ่งในสิทธิที่ประชาชนพึงได้รับ เพื่อพัฒนาประเทศ ในยุคนี้โครงการศึกษาได้ถูกเปลี่ยนชื่อมาเป็นแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เปลี่ยนชื่อแผนการศึกษาชาติมาเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ และมีพระราชบัญญัติศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อมุ่งหวังว่าคนไทยสามารถปรับตัวได้เหมาะสมกับสถานการณ์โลกและสังคมที่เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้เพื่อพัฒนาให้การศึกษาคุณภาพมากขึ้น จึงได้จัดทำแผนการศึกษาระยะยาว ๑๕ ปี เรียกว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๕๙^๔

ปัจจุบันเด็กไทยนิยมเรียนในระดับที่สูงขึ้นไปกว่าการศึกษาภาคบังคับ และมีค่านิยมการเรียนจนจบระดับอุดมศึกษามากขึ้น อาจเนื่องมาจากกลไกค่าตอบแทนของภาครัฐที่ให้ค่าตอบแทนตามวุฒิการศึกษา เด็กไทยจำนวนมากจึงนิยมเรียนจนจบปริญญาตรี ซึ่งทำให้เกิดความไม่สมดุลในตลาดแรงงาน ที่มีความต้องการแรงงานที่มีทักษะอาชีพซึ่งมากสายอาชีพจะมากกว่า ในปัจจุบันจึงอาจพบเห็นปัญหาการขาดแคลนแรงงานหรือการทำงานไม่ตรงตามวุฒิของตนเอง ในนักศึกษาปริญญาตรีมากขึ้น

ตารางที่ ๒-๒ : สถิติการเลือกศึกษาในระดับอุดมศึกษาของประเทศไทย

	พ.ศ. ๒๕๕๑	พ.ศ. ๒๕๕๒	พ.ศ. ๒๕๕๓	พ.ศ. ๒๕๕๔	พ.ศ. ๒๕๕๕	พ.ศ. ๒๕๕๖	พ.ศ. ๒๕๕๗	พ.ศ. ๒๕๕๘	พ.ศ. ๒๕๕๙
จำนวน (คน)	๒,๕๐๒,๒๖๓	๒,๔๓๐,๒๓๔	๒,๔๒๘,๐๒๖	๒,๒๘๓,๙๕๙	๒,๔๐๐,๑๓๖	๒,๓๓๗,๒๑๙	๒,๕๕๗,๒๖๘	๒,๔๑๖,๕๗๙	๒,๓๕๕,๐๗๐

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๙

^๔ บ้านจอมยุทธ. “การศึกษาไทย”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : http://www.baanjomyut.com/library_๓, ๒๕๕๘.

ตารางที่ ๒-๓ : สถิติการเลือกเรียนระดับอาชีวศึกษาของประเทศไทย

ระดับการศึกษา/ชั้นปี	๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	๒๕๕๙
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ	๖๘๐,๙๒๖	๖๕๔,๙๒๒	๖๔๗,๙๘๒	๖๕๒,๔๔๑
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง	๒๙๓,๓๐๑	๒๘๙,๕๒๒	๓๓๙,๔๓๐	๓๒๙,๓๖๗
รวมทั้งหมด	๙๗๔,๒๒๗	๙๔๔,๔๔๔	๙๘๗,๔๑๒	๙๘๑,๘๐๘

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๙

จากตารางจะเห็นได้ว่ามีผู้ที่เลือกเรียนในระดับอุดมศึกษามากกว่าอาชีวศึกษา อาจจะเป็นเพราะด้วยค่านิยมของสังคมไทย ที่ให้คุณค่าคนจบปริญญาตรีมากกว่าสายอาชีวศึกษา หรือค่าตอบแทนที่จะได้เมื่อเข้าทำงานหลังสำเร็จการศึกษา ประเทศไทยเป็นประเทศที่ให้ค่าตอบแทนตามวุฒิการศึกษา ซึ่งถ้าจบในระดับอุดมศึกษาจะได้ค่าตอบแทนมากกว่าจบอาชีวศึกษา หรือมัธยมปลาย เด็กไทยจึงนิยมเรียนต่อทางอุดมศึกษามากกว่า และเด็กอาชีวศึกษาส่วนมากเมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับที่สูงที่สุดของสายอาชีพแล้วก็ยังนิยมเรียนต่ออุดมศึกษา จึงทำให้สัดส่วนของวัยแรงงานที่จบปริญญาตรีและอาชีวศึกษาต่างกันค่อนข้างมาก

ในงานด้านการอนุรักษ์นั้น โดยมากมักต้องการแรงงานหรือช่างฝีมือที่มาจากสายอาชีวศึกษามากกว่าอุดมศึกษา เพราะงานด้านการอนุรักษ์เป็นงานที่ต้องใช้ทักษะทางวิชาชีพ และประสบการณ์ความเข้าใจกระบวนการทำงาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งส่วนมากเป็นงานด้านศิลปะไทยมักจะเปิดสอนในภาคอาชีวศึกษามากกว่าใน

หลักสูตรของสถาบันการศึกษาในปัจจุบัน ที่เปิดการเรียนการสอนในด้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

การศึกษาในปัจจุบันมีความหลากหลายและมีตัวเลือกมากขึ้นสำหรับเยาวชน หลังจบการศึกษาภาคบังคับก็สามารถเลือกที่จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาหรืออาชีวศึกษาต่อได้ รวมถึงมีแขนงวิชาที่น่าสนใจอย่างหลากหลาย นอกจากนี้เพื่อรองรับรสนิยมของผู้เรียน ความหลากหลายยังเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตคนเพื่อให้ตรงตามสายงานและความต้องการของตลาดมากที่สุดอีกด้วย

ปัจจุบันสถานศึกษาที่เปิดสอนทางศิลปะไทยซึ่งมีด้วยกันหลากหลายสถาบัน แต่วิชาที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในงานด้านอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไทยนั้น มีจำนวนไม่มากนัก จากการศึกษาว่ามีจำนวนภาควิชาและนักศึกษาที่สนใจเข้าเรียน ดังนี้

๑. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา (วิทยาลัยเพาะช่าง) ประกอบไปด้วยภาควิชาที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและจำนวนนักศึกษา ดังนี้

ตารางที่ ๒-๔ : พ.ศ. ๒๕๕๖ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรมไทย	๖๖	๕๕	๑๒๑
ประติมากรรมไทย	๘๘	๑๘	๑๐๖
หัตถศิลป์	๕๔	๕๙	๑๑๓
จิตรกรรม	๑๑๒	๔๕	๑๕๗
ประติมากรรม	๙๘	๒๑	๑๑๙
ศิลปะภาพพิมพ์	๕๔	๔๒	๙๖
ออกแบบนิเทศศิลป์	๕๗	๙๒	๑๔๙
ออกแบบผลิตภัณฑ์	๕๘	๖๒	๑๒๐
ออกแบบภายใน	๖๒	๗๑	๑๓๓
การถ่ายภาพ	๘๔	๕๖	๑๔๐
หัตถกรรม	๓๖	๕๓	๘๙
เครื่องปั้นดินเผา	๓๙	๗๔	๑๑๓
เครื่องโลหะและรูปพรรณอัญมณี	๔๕	๗๕	๑๒๐

ที่มา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา (วิทยาลัยเพาะช่าง), ๒๕๕๖

ตารางที่ ๒-๕ : พ.ศ. ๒๕๕๗ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรมไทย	๖๕	๔๒	๑๐๗
ประติมากรรมไทย	๙๕	๑๘	๑๑๓
หัตถศิลป์	๖๘	๕๓	๑๒๑
จิตรกรรม	๑๐๘	๕๑	๑๕๙
ประติมากรรม	๙๕	๒๒	๑๑๗
ศิลปะภาพพิมพ์	๔๗	๔๖	๙๓
ออกแบบนิเทศศิลป์	๕๗	๘๙	๑๔๖
ออกแบบผลิตภัณฑ์	๕๓	๖๙	๑๒๒
ออกแบบภายใน	๖๗	๖๙	๑๓๖
การถ่ายภาพ	๗๙	๖๐	๑๓๙
หัตถกรรม	๔๖	๔๗	๙๓
เครื่องปั้นดินเผา	๔๑	๕๕	๙๖
เครื่องโลหะและรูปพรรณอัญมณี	๕๑	๗๓	๑๒๔

ที่มา : มหาวิทยาลัยราชภัฏจล รัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยเพาะช่าง), ๒๕๕๗

ตารางที่ ๒-๖ : พ.ศ. ๒๕๕๘ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรมไทย	๖๒	๓๕	๙๗
ประติมากรรมไทย	๙๔	๒๐	๑๑๔
หัตถศิลป์	๕๑	๕๐	๑๐๑
จิตรกรรม	๙๒	๓๘	๑๓๐
ประติมากรรม	๖๙	๒๐	๘๙
ศิลปะภาพพิมพ์	๔๒	๔๕	๘๗
ออกแบบนิเทศศิลป์	๕๕	๗๗	๑๓๒
ออกแบบผลิตภัณฑ์	๕๒	๕๙	๑๑๑
ออกแบบภายใน	๕๙	๖๕	๑๒๔
การถ่ายภาพ	๖๔	๕๘	๑๒๒
หัตถกรรม	๓๓	๔๐	๗๓
เครื่องปั้นดินเผา	๓๗	๔๓	๘๐
เครื่องโลหะและรูปพรรณอัญมณี	๕๐	๖๓	๑๑๓

ที่มา : มหาวิทยาลัยราชภัฏจล รัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยเพาะช่าง), ๒๕๕๘

ตารางที่ ๒-๗ : พ.ศ. ๒๕๕๙ มีจำนวนนักศึกษาทุกชั้นปีในแต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรมไทย	๖๕	๒๙	๙๔
ประติมากรรมไทย	๘๙	๒๒	๑๑๑
ทัศนศิลป์	๕๒	๕๑	๑๐๓
จิตรกรรม	๙๑	๔๒	๑๓๓
ประติมากรรม	๘๑	๒๒	๑๐๓
ศิลปะภาพพิมพ์	๔๖	๕๖	๑๐๒
ออกแบบนิเทศศิลป์	๕๐	๘๙	๑๓๙
ออกแบบผลิตภัณฑ์	๖๗	๖๔	๑๓๑
ออกแบบภายใน	๕๘	๘๑	๑๓๙
การถ่ายภาพ	๖๖	๖๕	๑๓๑
หัตถกรรม	๓๗	๔๘	๘๕
เครื่องปั้นดินเผา	๓๔	๔๘	๘๒
เครื่องโลหะและรูปพรรณอัญมณี	๕๘	๖๔	๑๒๒

ที่มา : มหาวิทยาลัยราชภัฏจล รัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยเพาะช่าง), ๒๕๕๙

มหาวิทยาลัยราชภัฏจล รัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยเพาะช่าง) มีสาขาวิชาที่สามารถนำมาต่อยอดในงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไทย ดังนี้ สาขาวิชาจิตรกรรมไทย สาขาวิชาประติมากรรมไทย และอาจารย์ถึงสาขาวิชาทัศนศิลป์และสาขาวิชาเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งหากดูจากตารางจำนวนนักศึกษาข้างต้น จะเห็นว่ามึนักศึกษาลดลงในอัตราเฉลี่ย ๓ - ๕ คน ทุกปี

๒. วิทยาลัยช่างฝีมือในวัง (ชาย) ประกอบไปด้วยภาควิชาและจำนวนนักศึกษา ดังนี้

ตารางที่ ๒-๘ : ภาควิชาและจำนวนนักศึกษา

ปี พ.ศ.	ช่างฝีมือ งานเขียน (คน)	ช่างฝีมือ งานปั้น (คน)	ช่างฝีมืองาน แกะสลัก(คน)	ช่างฝีมือ งานลายรด น้ำ(คน)	ช่างฝีมืองาน หัตถ์ (คน)	ช่างฝีมืองาน ประดับมุก (คน)
๒๕๕๘	๔๐	๒๔	๘	๖	๑๖	๐
๒๕๕๗	๔๓	๑๓	๙	๗	๑๑	๐
๒๕๕๖	๓๔	๑๖	๑๒	๗	๑๑	๓

ที่มา : วิทยาลัยช่างฝีมือในวัง (ชาย), ๒๕๕๖

วิทยาลัยในวัง (ชาย) ในแต่ละปี แม้จะมีจำนวนนักศึกษาในแต่ละปีไม่มากนักแต่ก็มีจำนวนค่อนข้างคงที่ ในแต่ละปี ไม่เพิ่มขึ้นหรือลดลงมากไปจนผิดสังเกต ยกเว้นวิชาช่างประดับมุก ที่มีคนเรียนน้อยและในบางปีก็ไม่มีนักศึกษาในภาควิชานี้เลย

๓. วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ประกอบไปด้วยภาควิชาและจำนวนนักศึกษา ดังนี้

ตารางที่ ๒-๙ : พ.ศ. ๒๕๕๕ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรม	๒๗	๑๑	๓๘
ประติมากรรม	๖	๑	๗
ภาพพิมพ์	๙	๑๑	๒๐
ศิลปะไทย	๑๐	๔	๑๔
ออกแบบตกแต่ง	๑๕	๒๔	๓๙
สถาปัตยกรรมไทย	๐	๐	๐
เครื่องเคลือบดินเผา	๐	๒	๒
ช่างสีปหมู	๒	๑	๓

ที่มา : วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, ๒๕๕๕

ตารางที่ ๒-๑๐ : พ.ศ. ๒๕๕๖ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรม	๒๔	๘	๓๒
ประติมากรรม	๒	๐	๒
ภาพพิมพ์	๓	๗	๑๐
ศิลปะไทย	๙	๔	๑๓
ออกแบบตกแต่ง	๑๔	๑๑	๒๕
สถาปัตยกรรมไทย	๐	๐	๐
เครื่องเคลือบดินเผา	๑	๐	๑
ช่างสีปหมู	๑	๐	๑

ที่มา : วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, ๒๕๕๖

ตารางที่ ๒-๑๑ : พ.ศ. ๒๕๕๗ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรม	๒๒	๑๐	๓๒
ประติมากรรม	๒	๐	๒
ภาพพิมพ์	๑	๒	๓
ศิลปะไทย	๘	๓	๑๑
ออกแบบตกแต่ง	๙	๖	๑๕
สถาปัตยกรรมไทย	๐	๐	๐
เครื่องเคลือบดินเผา	๐	๐	๐
ช่างสีปหมู	๕	๑	๖

ที่มา : วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, ๒๕๕๗

ตารางที่ ๒-๑๒ : พ.ศ. ๒๕๕๘ มีจำนวนนักศึกษาในระดับ ปวส. แต่ละภาควิชา ดังนี้

ภาควิชา	นักศึกษาชาย	นักศึกษาหญิง	รวม
จิตรกรรม	๑๘	๑๐	๒๘
ประติมากรรม	๓	๐	๓
ภาพพิมพ์	๔	๓	๗
ศิลปะไทย	๑๐	๔	๑๔
ออกแบบตกแต่ง	๗	๖	๑๓
สถาปัตยกรรมไทย	๐	๐	๐
เครื่องเคลือบดินเผา	๐	๐	๐
ช่างสีปหมู	๒	๒	๔

ที่มา : วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, ๒๕๕๘

วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ มีจำนวนนักศึกษามีจำนวนนักศึกษา
ค่อนข้างคงที่ ไม่เพิ่มมากขึ้นหรือน้อยลงจนเกินไป แต่ในสายงานด้านการอนุรักษ์อย่างสถาปัตยกรรมไทย
หรือสาขาวิชาช่างสีปหมู กลับมีจำนวนผู้ลงทะเบียนน้อย จนในบางปีไม่มีผู้เรียนเลย ซึ่งอาจเป็นไปได้
ทั้งความยากของรายวิชาหรือความไม่เป็นที่นิยมในหมู่นักเรียนรุ่นใหม่

๔. ภาควิชาสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๒-๑๓ : จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปี พ.ศ.	จำนวนนักศึกษาทั้งหมด
๒๕๕๖	๗๕
๒๕๕๗	๙๙
๒๕๕๘	๙๕
๒๕๕๙	๙๘

ปี พ.ศ.	จำนวนนักศึกษาทั้งหมด
๒๕๕๖	๒๑๘
๒๕๕๗	๒๒๗
๒๕๕๘	๒๐๘
๒๕๕๙	๑๙๕

ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖

ในประเทศไทยมีเพียงสองมหาวิทยาลัยเท่านั้น ที่มีความพร้อมและบุคลากรเพียงพอที่จะเปิดสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทยได้ ซึ่งวิชานี้ นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในงานด้านการอนุรักษ์ แต่กลับพบว่า มีจำนวนสถานศึกษาที่สามารถเปิดสอนทางได้นี้ได้ไม่กี่สถาบัน และจำนวนผู้เลือกเรียนก็มีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับภาควิชาอื่น ๆ

๕. คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตารางที่ ๒-๑๔ : จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปี พ.ศ.	จำนวนนักศึกษาทั้งหมด (คน)
๒๕๕๖	๘๓๘
๒๕๕๗	๑๑๒๕
๒๕๕๘	๑๒๙๕
๒๕๕๙	๑๒๔๗

ที่มา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖

คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นคณะที่มีวัดส่วนคนเรียนค่อนข้างเยอะเมื่อเทียบกับที่อื่น เนื่องจากเป็นคณะที่มีชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ด้วยความหลากหลายในการประกอบอาชีพของสายงานจิตรศิลป์ จึงอาจทำให้มีนักศึกษาสนใจเข้าทำงานในสายงานอนุรักษ์น้อยกว่าสายงานด้านอื่น ๆ

หลักสูตรการฝึกอบรมขององค์กรต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

ปัจจุบันนี้ ในประเทศไทยมีหลายองค์กรที่ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นองค์กรระหว่างประเทศ และองค์กรในประเทศไทยเอง หลากหลายองค์กรด้วยกัน ดังนี้

๑. อีโคโมสไทย (ICOMOS) ก่อตั้งเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๘ ตามมติคณะรัฐมนตรี อีโคโมส เป็นองค์กรวิชาชีพทางมรดกทางวัฒนธรรมในระดับสากลซึ่งมีเป้าหมายการทำงานเพื่อการอนุรักษ์ และปกป้องคุ้มครองโบราณสถานในลักษณะขององค์กรอิสระ มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาอย่างเป็นทางการของ UNESCO โดยสามารถอธิบายรายละเอียดภาระหน้าที่ของอีโคโมสได้ ดังนี้

อีโคโมสเป็นเวทีในระหว่างประเทศในการเจรจาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศสมาชิกชาติต่างๆมากกว่า ๑๑๐ ประเทศ ที่จะได้มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันผู้เชี่ยวชาญ และประสบการณ์ซึ่งกันและกันโดยตรงหรือจากการรวมกลุ่ม นอกจากงานด้านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแล้วนั้น อีโคโมสยังมีภาระหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือแก้ปัญหาสนับสนุนโครงการในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมขององค์กรต่างๆทั้งในระดับชาติ และระดับระหว่างประเทศ

นอกจากภาระหน้าที่หลักตามที่ได้กล่าวมาแล้ว อีโคโมสไทย ยังมีการอบรมหลักสูตรที่มีความสำคัญต่องานด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างมาก เป็นการอบรมด้านการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหลักสูตรระยะสั้นให้ผู้สนใจและสมาชิกอีโคโมสเข้าร่วม เพื่อรับรู้ถึงคุณค่าและการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนสืบต่อไป หลักสูตรการอบรมจะมีประกาศนียบัตรมอบให้ผู้อบรม เป็นการรับประกันที่ความสามารถและความเข้าใจของผู้เข้ารับการอบรมนั้น และยังมีจุลสารอีโคโมส เพื่อเผยแพร่รายงานและความรู้ด้านการอนุรักษ์อีกด้วย^๕

๒. ศูนย์สถาปนา เป็นหน่วยงานที่มีการจัดฝึกอบรมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการวิจัยและการแลกเปลี่ยนบุคลากรเพื่อส่งเสริมการศึกษาการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และข้อคิดเห็นทางด้านศิลปวัฒนธรรม และโบราณคดีของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งศูนย์เอกสารในสาขาวิชาดังกล่าวเพื่อให้บริการแก่นักวิชาการและผู้สนใจ ตลอดจนจัดทำวารสารและจัดพิมพ์เอกสารวิชาการออกเผยแพร่

^๕ “กฎบัตรด้านอนุรักษ์”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.icomosthai.org/about.htm>, ๒๕๕๘.

ศูนย์สถาปนา มักจะมีโครงการและหลักสูตรการฝึกอบรมอยู่เสมอ โดยมากมักเป็นโครงการที่ร่วมมือกับประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณีซึ่งกันและกัน และยังเป็น การพบปะเรียนรู้แนวทางการอนุรักษ์ พัฒนากระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้ทันสมัย ทันทต่อเหตุการณ์อยู่เสมอ จึงนับว่าศูนย์สถาปนาเป็นองค์กรที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์และรักษามรดกไทยอยู่ไม่น้อย^๖

๓. โครงการโรงเรียนฝึกอบรมด้านอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากร เป็นโครงการที่มีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญและความเข้มแข็งด้านวิชาการให้แก่ผู้ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นการสร้างมาตรฐานและกรอบในการพัฒนาข้าราชการและบุคลากรที่ดำเนินงานในด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน

โครงการนี้ เกิดขึ้นจากการที่กรมศิลปากรเล็งเห็นถึงปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานที่ไม่เป็นแนวทางหรือมาตรฐานเดียวกัน จึงคิดหลักสูตรการฝึกอบรมข้าราชการ ผู้รับเหมาที่ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดมาตรฐานเดียวกันในการดำเนินงาน และฟื้นฟูรวมถึงอนุรักษ์เทคนิคขั้นตอนการทำงานแบบดั้งเดิมไว้ให้คงอยู่สืบต่อไป

จากหลักสูตรและหน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการอนุรักษ์ที่ได้กล่าวถึง จะเห็นได้ว่าเริ่มมีความตื่นตัวในแวดวงด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก จึงได้มีการอบรมและหลักสูตรจากองค์กรต่าง ๆ เพื่อพัฒนามาตรฐานด้านการอนุรักษ์ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน และคงไว้ซึ่งวิธีการ เทคนิคแบบดั้งเดิมให้มากที่สุด เพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานคงสภาพเดิม และถูกรบกวนน้อยที่สุด รวมถึงเพื่อคงเทคนิควิธีการอันเป็นภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ประจำชาติให้คงอยู่สืบต่อไป

การขึ้นทะเบียนช่างฝีมือเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษา : ประเทศญี่ปุ่น

เทคนิควิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิม Traditional Techniques ซึ่งใช้ในงานอนุรักษ์อาคารสิ่งก่อสร้างที่ส่งผ่านต่อกันมารุ่นต่อรุ่นผ่านประสบการณ์ของช่างฝีมือทักษะที่สั่งสมและพัฒนาจนเชี่ยวชาญเป็นสิ่งจำเป็นในการถ่ายทอดในแต่ละงานอย่างไรก็ตามขึ้นกับความเป็นอยู่ตามกระแสสมัยใหม่และเทคนิคการก่อสร้างในสมัยปัจจุบันความต้องการงานช่างแบบดั้งเดิมลดลงอย่างรวดเร็ว ณ ตอนนี้อยากที่จะรักษารูปร่างก่อสร้างด้วยเทคนิคดั้งเดิมให้ยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตัวเองอย่างยั่งยืนนอกจากนี้การขาดแคลนช่างฝีมือที่เป็นคนรุ่นใหม่ เครื่องมือแหล่งผลิตเครื่องมือและวัสดุอนุรักษ์เช่นยางรักและฟางซึ่งกลายเป็นความท้าทายที่สำคัญสำหรับการที่จะดำรงอยู่ของ

^๖ “การอนุรักษ์และรักษามรดกไทย”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.seameo.org/>, ๒๕๕๘.

วัสดุดั้งเดิม ดังนั้น เพื่อที่จะทำให้แน่ใจได้ว่าเทคนิคช่างดั้งเดิมจะไม่สูญสลายไปทักษะหรือเทคนิคดังกล่าวจึงถูกขึ้นบัญชีไว้โดยรัฐบาลญี่ปุ่นในฐานะที่เป็นทักษะหรือเทคนิคด้านการอนุรักษ์ที่ได้รับคัดเลือก (Selected Conservation Techniques) และหน่วยงานซึ่งดำเนินการเกี่ยวกับทักษะหรือเทคนิคด้านการอนุรักษ์ที่ได้รับคัดเลือกดังกล่าวเรียกว่าหน่วยงานผู้ถือครองทักษะหรือเทคนิคด้านการอนุรักษ์ที่ได้รับคัดเลือกไว้ (Holders of Selected Conservation Techniques) ซึ่งจะได้รับ การสนับสนุนในด้านการให้ความช่วยเหลือจากรัฐบาลในการฝึกอบรมช่างฝีมือรุ่นต่อไป^๗

การปกป้องคุ้มครองในเชิงกฎหมายมีมาตั้งแต่ยุคเมจิปีที่ ๓๒ (พ.ศ. ๒๔๔๒) เป็นกฎหมายเกี่ยวกับการรักษาวัดพุทธและวัดชินโต the Ancient Temples and Shrines Preservation Law (1897) หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการรักษาสมบัติชาติสำหรับปกป้องสมบัติของชาติที่จับต้องได้ the National Treasures Preservation Law (1929) ในเชิงกฎหมายมีการพัฒนาเรื่อยมาเพื่อให้ครอบคลุมมรดกด้านอื่นๆอีกหลายประเภทจนในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ จึงมีกฎหมายว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม the Law for the protection of Cultural Properties (1987) ซึ่งใช้คำว่ามรดกวัฒนธรรมหรือ “bunka-zai” ที่มีความหมายที่กว้างขึ้นหลังจากนั้น ๔ ปีในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ (1991) กระแสสังคมที่เกรงว่าจะเกิดการขาดแคลนช่างฝีมือผู้ทำงานด้านการอนุรักษ์ท่ามกลางสภาพสังคมสมัยใหม่ยุค Modern จะเห็นได้ว่าภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลญี่ปุ่นมุ่งเน้นความสำคัญไปที่ประชาชนมรดกวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage) เช่น การทอผ้าพื้นเมืองการช่างฝีมือต่างๆ ซึ่งขยายขอบเขตไปถึงระดับท้องถิ่นซึ่งได้มีการขึ้นบัญชีมรดกวัฒนธรรมสำคัญที่จับต้องไม่ได้ (Important Intangible Cultural Properties) และยังตระหนักถึงบุคคลผู้เป็นช่างฝีมือรวมถึงพื้นที่หรือย่านของการทำงานเหล่านั้นโดยกำหนดให้มีการขึ้นทะเบียนหรือจัดทำบัญชีหรือคัดเลือกประเภทไว้

ตามกฎหมายว่าด้วยคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในปัจจุบันกำหนดลักษณะมรดกไว้ ๕ ประเภท ดังนี้^๘

๑. สมบัติชาติและมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญ (National Treasures and Important Cultural Properties)
๒. แหล่งประวัติศาสตร์ สถานที่ภูมิประเทศที่ดึงดูดใจ และมรดกทางธรรมชาติ (Historic Sites, Places of Scenic Beauty, and Natural Monuments)
๓. มรดกวัฒนธรรมสำคัญที่จับต้องไม่ได้ (Important Intangible Cultural Properties)
๔. มรดกวัฒนธรรมพื้นถิ่นสำคัญที่จับต้องได้ (Important Tangible Folk Cultural Properties)
๕. มรดกวัฒนธรรมพื้นถิ่นสำคัญที่จับต้องไม่ได้ Important Intangible Folk Cultural Properties

^๗ เอกสารประชาสัมพันธ์องค์กร JACAM

^๘ เข้าถึงได้จาก : http://www.bunka.go.jp/english/policy/cultural_properties/introduction/number/, ๒๕๖๐

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานช่างฝีมือนั้นถูกจัดอยู่ในประเภทที่ ๓ มรดกวัฒนธรรมสำคัญที่จับต้องไม่ได้ (Important Intangible Cultural Properties) โดยมีการขึ้นทะเบียนไว้ในระดับบุคคลและระดับกลุ่มสายสกุลช่างตามตารางที่ ๒- ๑

ตารางที่ ๒-๑๕ : จำนวนมรดกวัฒนธรรมสำคัญที่จับต้องไม่ได้

	ในระดับบุคคล		ในระดับกลุ่มของสายสกุลช่าง	
	ประเภทที่ขึ้นทะเบียนไว้	จำนวนหน่วยงานผู้ถือครอง	ประเภทที่ขึ้นทะเบียนไว้	จำนวนกลุ่มของสายสกุลช่าง
ผู้มีทักษะด้านศิลปการแสดง	๓๗	๕๔	๑๓	๓
ผู้มีทักษะด้านช่างฝีมือ	๔๐	๕๘	๑๔	๑๔
รวม	๗๗	๑๑๒	๒๗	๒๗

ที่มา : http://www.bunka.go.jp/english/policy/cultural_properties/introduction/number/, ๒๕๖๐

นอกจากนี้เทคนิควิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิม Traditional Techniques ซึ่งใช้ในงานอนุรักษ์อาคารสิ่งก่อสร้างที่ได้รับคัดเลือก (Selected Conservation Techniques) และหน่วยงานผู้ถือครองทักษะหรือเทคนิคการอนุรักษ์ที่ได้รับคัดเลือกไว้ (Holders of Selected Conservation Techniques) จำนวนที่ได้ถูกกำหนดไว้ตามตารางที่ ๒-๒

ตารางที่ ๒-๑๖ : จำนวนเทคนิควิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมที่ได้รับคัดเลือก

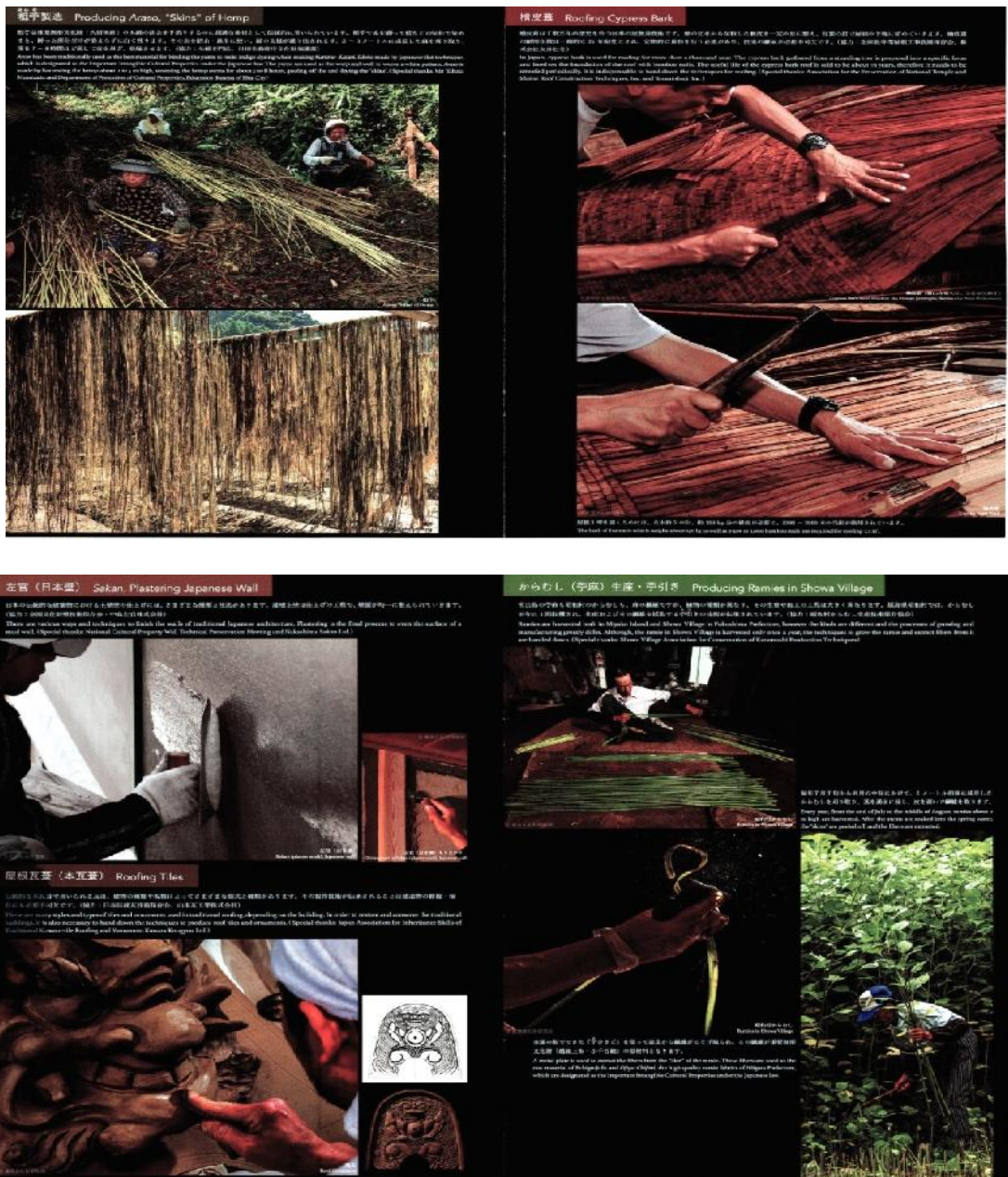
จำนวนทักษะ/ เทคนิคที่ได้คัดเลือก	หน่วยงานผู้ถือครอง		กลุ่มของงานอนุรักษ์	
	จำนวนทักษะ	จำนวนหน่วยงาน	จำนวนทักษะ	จำนวนกลุ่ม
๗๐	๔๘	๕๖	๓๑	๓๓

ที่มา : http://www.bunka.go.jp/english/policy/cultural_properties/introduction/number/, ๒๕๖๐

ขั้นตอนในการเสนอและคัดเลือกมรดกทางวัฒนธรรม

เริ่มจากการศึกษาวิจัยการร่วมมือระหว่างกลุ่มช่างหรือศิลปินหรือหน่วยงานองค์กรที่ถือครององค์ความรู้ด้านงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นๆ จากนั้นไปสู่กระบวนการคัดเลือกซึ่งต้องได้รับการเห็นชอบจากกระทรวงวัฒนธรรมจนได้รับการตัดสินใจขั้นทะเบียนและเสนอรายละเอียดไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงฯ เพื่อประกาศผลการคัดเลือกดังกล่าวซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการกำหนดไว้จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายรวมถึงโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาและส่งเสริมทักษะฝีมือ

แผนภาพที่ ๒-๒ : ตัวอย่างเทคนิควิธีการอนุรักษ์แบบดั้งเดิมที่ได้รับคัดเลือก

ที่มา : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๙

การพัฒนาและส่งเสริมฝีมือช่างอนุรักษ์ ทัศนศึกษา : ประเทศญี่ปุ่น^๔

หน่วยงานที่ดูแลด้านการอนุรักษ์โบราณสถานหรือ The Japanese Association for Conservation of Architectural Monuments (JACAM) เป็นองค์กรหลักในการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ผู้ที่มีบทบาทในการดำเนินการเกี่ยวข้องกับด้านการวิจัยค้นคว้าเทคนิคโบราณในการก่อสร้างและการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อสืบสานมรดกวัฒนธรรมและเทคนิคโบราณ JACAM ก่อตั้งในปี ค.ศ. ๑๙๗๑ (พ.ศ.๒๕๑๔) ดำเนินงานร่วมกับ Agency for Cultural Affairs กระทรวงศึกษาวัฒนธรรมกีฬาวិทยาศาสตร์และเทคโนโลยีประเทศญี่ปุ่นในการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์บูรณปฏิสังขรณ์การปรับปรุงการใช้ประโยชน์และงานด้านการวิจัยอาคารโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติชาติ National Treasures และมรดกวัฒนธรรมชาติที่สำคัญ Important Cultural Properties ที่มีคุณค่าในระดับสูงของประเทศ

ในปีพ.ศ.๒๕๑๙ (1976) JACAM ได้เริ่มออกใบอนุญาตรับรองหน่วยงานที่มีทักษะเรื่อง “การอนุรักษ์โบราณสถาน” และ “งานช่างไม้สำหรับโครงสร้าง” JACAM ได้วางหลักสูตรสำหรับช่างไม้ผู้ชำนาญการในการให้การศึกษารือการบริหารโครงการอนุรักษ์โบราณสถานและจากนั้นได้เพิ่มขอบเขตของโครงการประเภทอื่นมากขึ้นเช่นแหล่งประวัติศาสตร์สถานที่ภูมิประเทศที่ดึงดูดใจและมรดกวัฒนธรรมพื้นถิ่นช่างที่ทำงานซ่อมงานโบราณสถานส่วนใหญ่เป็นช่างที่ทำงานอยู่กับแหล่งมายาวนานหลายยุคสมัยเช่นช่างพื้นเมืองของเกียวโตนาราหรือนากายามานายช่างจะเป็นคนในพื้นที่ส่วนในจังหวัดที่เหลือจะใช้ช่างที่ผ่านการอบรมของ JACAM

นอกจาก JACAM แล้วระบบการส่งเสริมพัฒนาและรับรองช่างฝีมือยังมีหน่วยงานที่มีนายช่างที่ได้รับใบอนุญาตลักษณะเดียวกันอีก ๕ แห่ง ส่วนสำนักงานภูมิภาคของ JACAM มีทั้งสิ้น ๔ สาขา คือ TOKYO, OSAKA, SUPPORO, FUKUOKA จำนวนนายช่างที่มีใบอนุญาตลักษณะนี้จะมีการสอบปีละครั้งปัจจุบันทั้งประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๔๐ คน โดย จำนวน ๘๐ ท่าน ทำงานในสังกัดของ JACAM ปริมาณงานในรอบหนึ่งปีของ JACAM มีประมาณ ๒๕๐ โครงการเป็นการดำเนินงานซ่อมแซมอนุรักษ์โบราณสถานลักษณะของผู้บริหารโครงการหรือ Project Manager ที่ควบคุมกำกับดูแลช่างอนุรักษ์เทคนิควิธีและวัสดุที่ใช้

ในส่วนของการจัดการอบรมหลักสูตรเพื่อเป็นผู้ชำนาญการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน สมาคมได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงศึกษาวัฒนธรรมกีฬาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีประเทศญี่ปุ่นโดยมีเกณฑ์เรื่องคุณสมบัติและการผ่านหลักสูตรการอบรม ดังนี้

^๔ ข้อมูลจากกลุ่มวิชาการอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ในการฝึกอบรมระยะสั้นเรื่องการอนุรักษ์ไม้ ณ ประเทศญี่ปุ่น โดยได้เยี่ยมชมการทำงานของสมาคมเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมแห่งประเทศไทย (JCAM), พฤษภาคม ๒๕๕๙

การอบรมขั้นต้น (first stage)

กลุ่มที่ ๑ จบการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมในระดับปริญญาตรีต้องปฏิบัติงานในโครงการอนุรักษ์ไม่น้อยกว่า ๖ ปี และต้องผ่านหลักสูตรการอบรมและสอบผ่าน Intermediate Course

กลุ่มที่ ๒ จบการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมในระดับปริญญาตรีต้องปฏิบัติงานในโครงการอนุรักษ์ไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี และต้องผ่านหลักสูตรการอบรมและสอบผ่าน Advance Course

ตารางที่ ๒-๑๗ : ตารางการฝึกอบรม

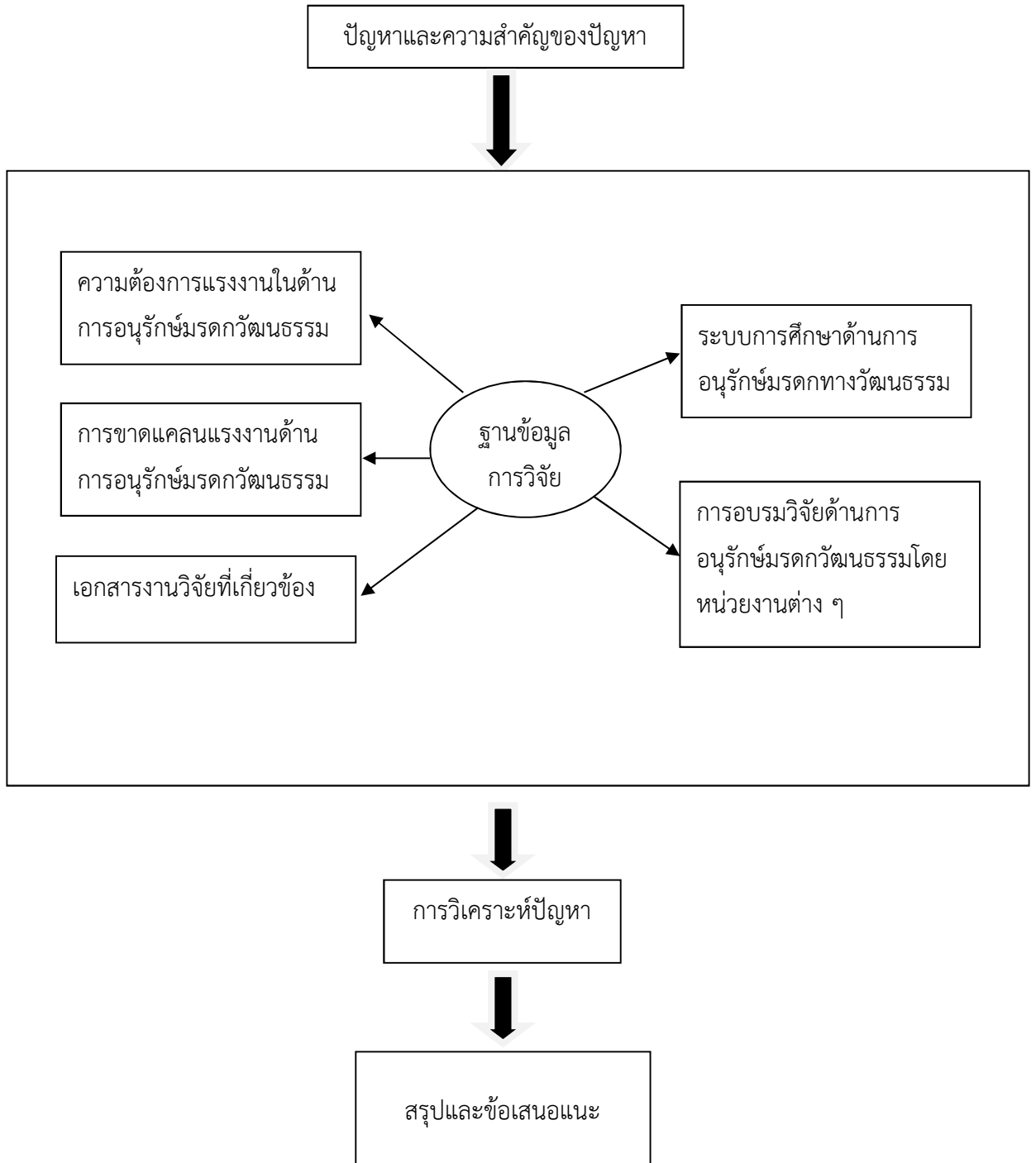
Course	คุณสมบัติ	ระยะเวลาในการอบรม
Intermediate	มีประสบการณ์ด้านการอนุรักษ์	๑๒๐ ชั่วโมง
Advance	ผ่านหลักสูตร Intermediate Course มาแล้ว	๖๐ ชั่วโมง

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๕๙

หลังจากได้รับประกาศนียบัตรการอบรมขั้นต้นแล้วหากประสงค์จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ชำนาญการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานต้องปฏิบัติงานมีประสบการณ์ในการทำงานด้านนี้ต่อไปอีกไม่น้อยกว่า ๖ ปีจึงสามารถขอสมัครเข้ารับการอบรมหลักสูตรผู้ชำนาญการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานขอเรียนนายช่างใหญ่โดยมีกำหนดระยะเวลาการอบรมหลักสูตร ๖๘๐ ชั่วโมง

งานซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกสำคัญของชาติจะต้องใช้นายช่างใหญ่ผู้ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนได้ใบอนุญาตได้รับการรับรองเป็นผู้ชำนาญการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเท่านั้น

กรอบความคิดของการวิจัย

สรุป

การศึกษาระบบผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์ ก็เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยความขาดแคลน รวมถึงโครงสร้างหลักสูตรต่าง ๆ ที่สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชนมีขึ้นเพื่อพัฒนาบุคลากร ให้พอเพียงกับงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่นับวันยังมีจำนวนงานและความสำคัญ มากขึ้นทุกที

จากการศึกษาในด้านสถานศึกษาและหลักสูตร พบว่า ปัจจุบันมีสถานศึกษาที่เปิด การเรียนการสอนด้านการอนุรักษ์ค่อนข้างน้อย และส่วนมากเป็นสายอาชีพมากกว่าระดับอุดมศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมไทยที่นิยมให้ลูกหลานเรียนในระดับอุดมศึกษา มากกว่า จำนวน นักเรียน นักศึกษาในด้านนี้จึงมีค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับภาควิชาอื่น โดยเฉพาะในบางรายวิชาที่ต่อปี แหกบไม่มีคนเรียนเพิ่ม การศึกษาจึงเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการขาดแคลนบุคลากรด้านการ อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

ในส่วนของภาคแรงงานก็เป็นอีกปัจจัยที่สำคัญ ไม่เพียงแต่ในงานด้านการอนุรักษ์ เท่านั้น ในภาคกิจกรรมอื่น ๆ ของระบบเศรษฐกิจยังขาดแคลนแรงงานอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเกิด จากโครงสร้างประชากรของประเทศไทยที่เปลี่ยนไป ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้วัย แรงงานมีลดลง ขณะที่ความต้องการแรงงานในกิจกรรมทางเศรษฐกิจยังคงเดิมและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น หลายภาคส่วนจึงต้องพึ่งแรงงานต่างชาติเข้ามาเสริมส่วนที่ขาดไปของประเทศไทยในตอนนี้ แต่การ แก้ปัญหานี้ไม่สามารถใช้ได้กับงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เพราะงานทางด้านนี้มีความ ต้องการบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจในงานทางด้านศิลปะและการช่างแบบไทย รวมถึงคน ที่จะทำงานด้านนี้ได้ดี ต้องมีใจรัก เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งความอดทนและพิถีพิถันเป็นอย่างมาก ประกอบกับงานด้านการอนุรักษ์เป็นงานที่ต้องใช้ทั้งฝีมือและความอดทน ค่าตอบแทนก็ไม่สูงมากนัก คนที่ไม่มีใจรักที่จะทำงานด้านนี้จริง ๆ จึงอาจไม่สนใจ และเลือกที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานแบบอื่น ๆ ที่ให้ค่าตอบแทนสูงกว่า ยังมี การขาดแคลนแรงงานมากเท่าไร ทางเลือกของแรงงานก็ยังมีมากเท่านั้น และดูเหมือนว่าตลาดงานด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจะเป็นตัวเลือกท้าย ๆ ของวัยแรงงาน ในปัจจุบัน

แม้ว่าตลาดด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและช่างฝีมือจะต้องการแรงงานเป็น จำนวนมาก แต่กลับขาดแคลนทั้งตัวบุคคลที่อยากเข้ามาในตลาดงานด้านนี้ และสถานศึกษาที่ช่วย สนับสนุนงานด้านนี้ หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้รับเหมา บริษัทเอกชน จึงเลือกจะจ้าง แรงงานประเภทอื่นเข้ามาฝึกหัดทดแทนช่างฝีมือที่ขาดหายไป ทำให้มาตรฐานงานด้านการอนุรักษ์ ตกต่ำกว่าเดิมเป็นอย่างมาก ความประณีต พิถีพิถัน และอนุรักษ์โดยรักษาสภาพเดิมให้มากที่สุดเริ่ม ลดน้อยลงไป หน่วยงานภาครัฐและองค์กรใหญ่ ๆ ที่เกี่ยวข้องจึงมีหลักสูตรและการฝึกอบรม เพื่อพัฒนาบุคลากร และรักษามาตรฐานงานด้านการอนุรักษ์ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ปัญหาด้านงาน อนุรักษ์แม้จะมีเข้ามาหลากหลายปัญหาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่ผู้เกี่ยวข้องไม่เคยนิ่งดูดาย กลับช่วยกันพัฒนาและผลักดันงานด้านการอนุรักษ์มรดกของไทยให้มีมาตรฐานระดับสากล เพื่อรักษา ซึ่งความภาคภูมิใจและรากเหง้าของความเป็นไทยไว้ให้คงอยู่สืบต่อไป

บทที่ ๓

สถานการณ์การผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

จากข้อมูลสถานศึกษา ภาควิชา และจำนวนนักศึกษาที่ได้รวบรวมมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่ามีสถาบันการศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในสายงานด้านการอนุรักษ์ไม่มากนัก ซึ่งส่วนมากเป็นสายอาชีพมากกว่าอุดมศึกษา แต่หากเทียบสัดส่วนแล้ว เด็กรุ่นใหม่นิยมเลือกเรียนทางด้านการอนุรักษ์ในสถาบันอุดมศึกษามากกว่า ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสถาปัตยกรรมไทย หรือจิตรศิลป์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงค่านิยมในการเลือกเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบจำนวนนักศึกษาที่เลือกเรียนทางด้านนี้ก็พบว่ายังน้อยอยู่มากเมื่อเทียบกับภาควิชาอื่นซึ่งอาจเกิดจากความไม่เป็นที่นิยมของสาขาวิชาหรือสายงานนี้หรือความยากของสาขาวิชาที่ต้องใช้ทั้งความอดทนความใจเย็น และมีใจรักในศิลปะไทยอย่างแท้จริง ตลอดจนค่านิยมในการศึกษาของคนไทยในปัจจุบันที่มุ่งเน้นความเป็นนักวิชาการมากกว่าการเป็นผู้ปฏิบัติงานโดยตรงจึงมีผู้เลือกเรียนและจบจากสายวิชาชีพนี้ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับความต้องการแรงงานทางด้านนี้ เมื่อพิจารณาจากผู้ที่ได้รับการศึกษาในสถาบันที่มีการเรียนการสอนด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและจิตรศิลป์ในสาขา จิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทย หัตถศิลป์ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานสถาปัตยกรรมและจิตรศิลป์

ตารางที่ ๓-๑ : จำนวนนักศึกษาวิทยาเขตพะเยา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (วิทยาเขตพะเยา)	๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	รวม
จิตรกรรมไทย	๑๒๑	๑๐๗	๙๗	๓๒๕
ประติมากรรมไทย	๑๐๖	๑๑๓	๑๐๑	๓๒๐
หัตถศิลป์	๑๑๓	๑๒๑	๑๐๑	๓๓๕
รวม	๓๔๐	๓๔๑	๒๙๙	๙๘๐

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

ตารางที่ ๓-๒ : จำนวนนักศึกษาวิทยาลัยในวัง (ชาย)

วิทยาลัยในวัง(ชาย)	๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	รวม
ช่างฝีมืองานเขียน	๓๔	๔๓	๔๐	๑๑๗
ช่างฝีมืองานปั้น	๑๖	๑๓	๒๔	๕๓
ช่างฝีมืองานลายรดน้ำ	๗	๗	๖	๒๐
ช่างฝีมืองานประดับมุก	๐	๐	๓	๓
รวม	๕๗	๖๓	๗๓	๑๙๓

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

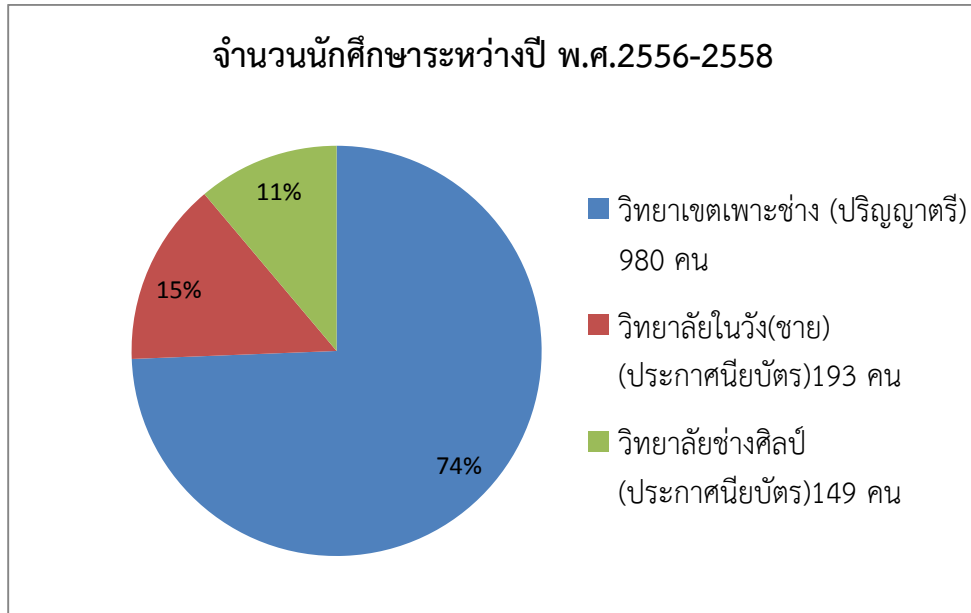
ตารางที่ ๓-๓ : จำนวนนักศึกษาวิทยาลัยช่างศิลป์

วิทยาลัยช่างศิลป์	๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	รวม
จิตรกรรม	๓๒	๓๒	๒๘	๙๒
ประติมากรรม	๒	๒	๓	๗
ศิลปะไทย	๑๓	๑๑	๑๔	๓๘
สถาปัตยกรรมไทย	๐	๐	๐	๐
ช่างศิลปหุ้ม	๑	๖	๔	๑๑
รวม	๔๘	๕๑	๔๙	๑๔๘

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

จำนวนนักศึกษาวิชาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอนุรักษ์ในสถาบันการศึกษาทั้งสามแห่งในระยะเวลา ๓ ปี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึง พ.ศ.๒๕๕๘ จำนวนนักศึกษา ๑,๓๒๑ คนวิ ทยาเขตเพาะช่างมีจำนวนมากที่สุด ๙๘๐ คนโดยเฉลี่ยปีละ ๓๓๐ คน ส่วนนักศึกษาวิทยาลัยในวัง (ชาย) ๑๙๓ คนเฉลี่ยปีละ ๖๔ คน และวิทยาลัยช่างศิลป์ ๑๔๘ คน เฉลี่ยปีละ ๔๙ คน ทั้งสามสถาบันผลิตบุคลากรด้านอนุรักษ์ประมาณปีละ ๔๔๐ คน แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาจะผลิตบุคลากรด้านอนุรักษ์เฉลี่ยปีละ ๑๑๔ คน

แผนภาพที่ ๓-๑ : จำนวนนักศึกษาวิชาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

จากการศึกษาจำนวนนักศึกษาที่เข้าเรียนในสถาบันการศึกษาที่เปิดการสอนในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์พบว่ามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์วิทยาเขตเพาะช่างมีจำนวนนักศึกษามากที่สุด ซึ่งมหาวิทยาลัยเปิดการสอนในระดับปริญญาตรี ๔ ปี ทั้งภาคปกติ และภาคสทท (ในบางสาขาวิชา) โดยผู้ที่ประสงค์จะเข้าศึกษาจะต้องผ่านการสอบเข้าสถาบัน (สอบตรง) โดยผู้มีสิทธิ์สมัครสอบจะต้องจบหลักสูตรขั้นต่ำคือ มัธยมศึกษาตอนปลาย หรือ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นต้น (ปวช.) หรือวุฒิการศึกษาใกล้เคียง โดยการสอบจะเป็นข้อสอบวิชาสามัญและวิชาปฏิบัติ เช่น วิชาวาดเส้น, ความถนัดในสาขาวิชาที่จะสอบ และการสอบสัมภาษณ์ ปัจจุบัน วิทยาลัยเพาะช่าง ได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น ๔ ภาควิชา ได้แก่ ภาควิชาศิลปประจำชาติ ภาควิชานิเทศศิลป์ ภาควิชาออกแบบ และภาควิชาศิลปสากล ผู้สำเร็จการศึกษาจะมีสถานะเป็นนักวิชาการ ไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะช่างฝีมือผู้ปฏิบัติงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมโดยตรง ดังนั้นแม้ว่าจะมีผู้สำเร็จการศึกษาที่มีจำนวนมากแต่ก็ไม่สามารถตอบสนองงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างตรงตามสภาพงาน

ส่วนวิทยาลัยในวัง (ชาย) และวิทยาลัยช่างศิลป์ซึ่งมีการเรียนการสอนในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี เช่นระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงซึ่งถือได้ว่าเป็นระดับที่จะนำมาใช้ในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมซึ่งเมื่อพิจารณาจากจำนวนนักศึกษาที่เข้าเรียนแล้วถือได้ว่ามีจำนวนน้อยมาก

การผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์โดยสถาบันการศึกษาในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นเป็นบุคลากรที่ตอบสนองการใช้งานในลักษณะเป็นผู้กำหนดรายการบูรณะหรือผู้ควบคุมงานตามรูปแบบรายการที่กำหนดไม่สามารถตอบสนองความต้องการในด้านการปฏิบัติการอนุรักษ์โดยตรง ปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ เกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัยทั้งระบบแรงงาน ระบบการศึกษาเพื่อผลิตช่าง ระบบการสืบทอดพัฒนา อีกทั้งช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบันเอง ส่วนใหญ่อาจไม่ได้มีความชำนาญในงานที่ทำอยู่มากนัก การต่อยอดเพื่อทำงานพัฒนาจึงทำได้อย่างจำกัด การทำความเข้าใจกับสถานการณ์ดังกล่าวเพื่อผลักดันต่อยอดให้เกิดกระบวนการพัฒนาและส่งเสริมงานช่างฝีมือ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยชิ้นนี้นั้น ได้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม ทั้งในเชิงปริมาณ โดยใช้การสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผสมกับการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

ผลการสำรวจจากผู้ทำงานด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

ผลการสำรวจเชิงปริมาณ จากผู้ตอบแบบสอบถามที่ทำงานด้านช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ทั้งหมด ๑๒๐ คน แบ่งได้ ๔ กลุ่มตามบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับงานช่างฝีมือเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ได้แก่

๑. กลุ่มผู้บริหารโครงการเป็นผู้กำหนดนโยบายหลักการดำเนินงานและบริหารงานให้สำเร็จลุล่วง (๑๐% ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประสพการณ์เฉลี่ย ๑๖ ปี

๒. กลุ่มผู้กำหนดรูปแบบรายการเป็นผู้กำหนดแนวคิดเทคนิควัสดุวิธีการวางแผนการทำงานอนุรักษ์ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ (๒๐% ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประสพการณ์เฉลี่ย ๒๓ ปี

๓. กลุ่มผู้ควบคุมงานเป็นผู้กำกับดูแลให้ผู้ปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมดำเนินการโดยเป็นไปตามเทคนิควิธีที่ได้กำหนดไว้โดยให้งานมีคุณภาพ (๓๐% ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประสพการณ์เฉลี่ย ๒๕ ปี

๔. กลุ่มช่างผู้ปฏิบัติงาน (๔๐% ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประกอบด้วยช่างปูนปั้นช่างปูนช่างไม้ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมช่างรักช่างปิดทองประสพการณ์เฉลี่ย ๑๔ ปี

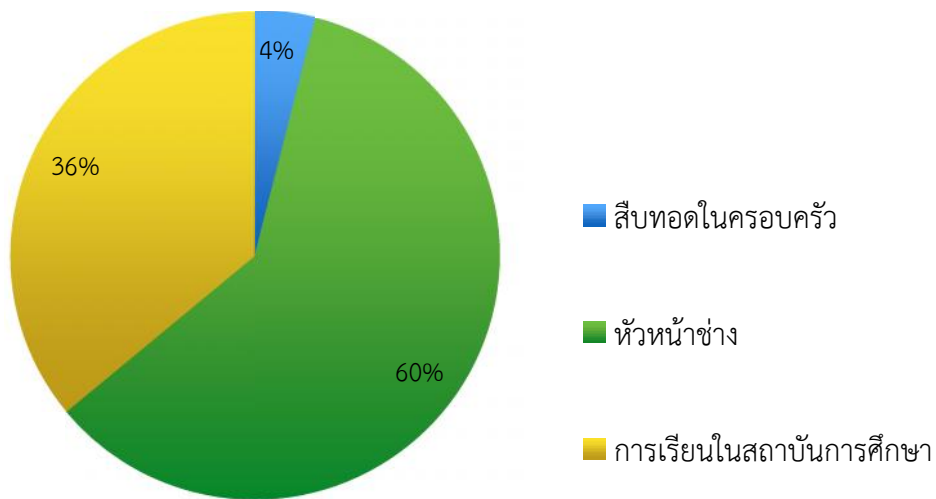
ช่างฝีมือที่ทำงานด้านอนุรักษ์ต่างจากช่างฝีมือทั่วไปเพราะต้องเข้าใจสิ่งที่เป็นของดั้งเดิมที่มีอยู่ซึ่งล้วนแต่มีคุณค่ามากหากดำเนินการที่ผิดพลาดเสียไปแล้วโอกาสซ่อมให้คืนสภาพกลับมาอาจต้องใช้ระยะเวลานานหรืออาจไม่เหมือนเดิมจาก ๔๐% ของผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นช่างฝีมือพบว่า ๖๐% ถูกชักชวนให้มาทำงานโดยหัวหน้าที่เป็นช่างลำดับรองลงมาเป็นในวงการการเรียนการสอนแต่การสืบทอดงานช่างจากทางครอบครัวมีเปอร์เซ็นต์ที่น้อยมาก

การเข้าสู่กระบวนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

แผนภาพที่ ๓-๒ : การเข้าสู่การทำงานเป็นช่างอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

การเข้าสู่การทำงานเป็นช่างอนุรักษ์

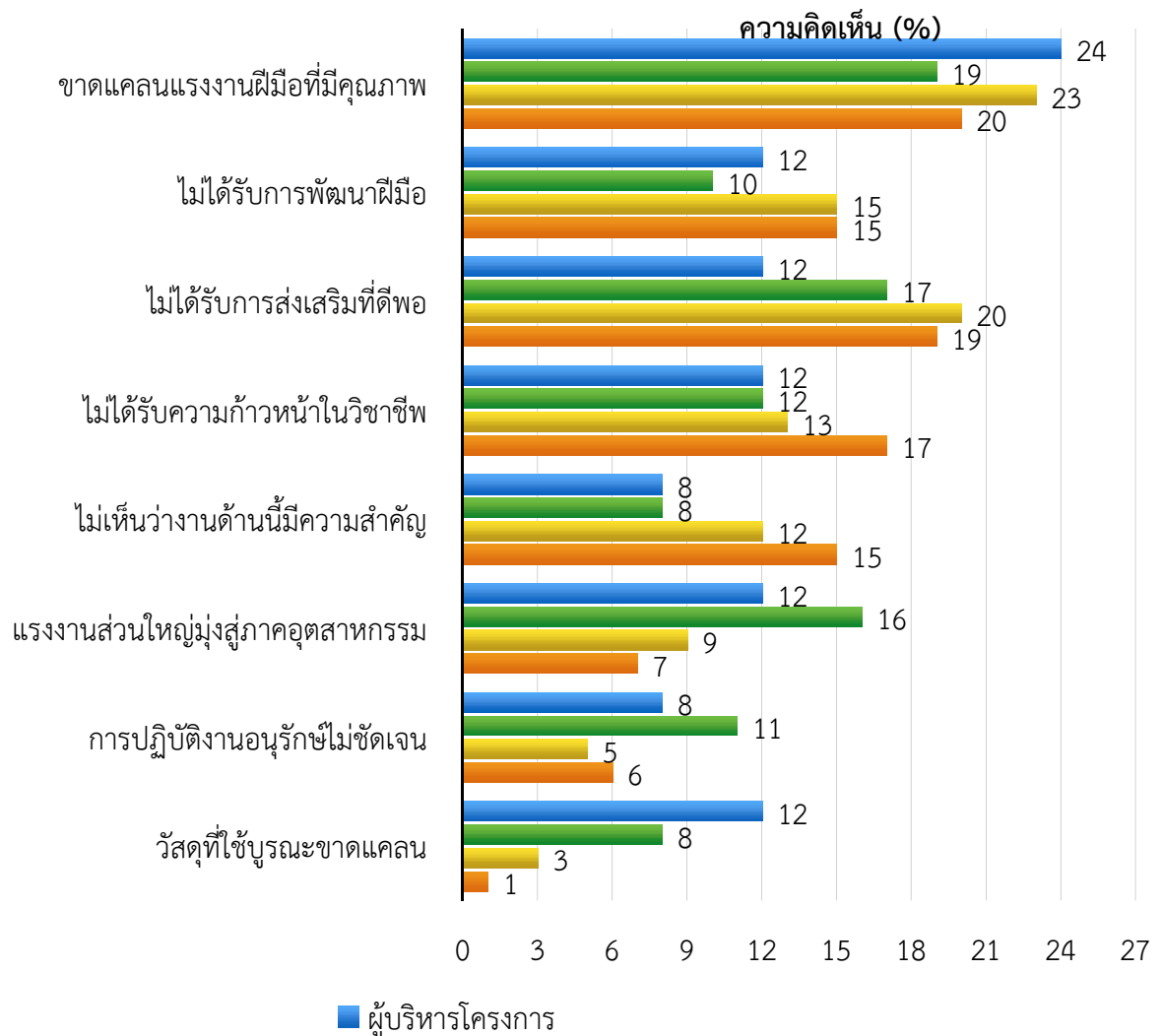

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

ประเด็นเรื่องความตระหนักรู้ถึงปัญหาความขาดแคลนช่างฝีมือที่ทำงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

ความคิดเห็นจากแบบสอบถามสะท้อนให้เห็นปัญหาสำคัญที่ช่างฝีมือที่ทำงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบันประสบอันดับแรกคือปัญหาการขาดแคลนแรงงานเป็นปัญหาที่ผู้ตอบแบบสอบถามทุกกลุ่มมีความเห็นไปในทางเดียวกันปัญหาลำดับรองลงมาได้แก่การไม่ได้รับการพัฒนาฝีมือและไม่ได้รับการส่งเสริมที่ดีพอตามแผนภาพที่ ๓-๓

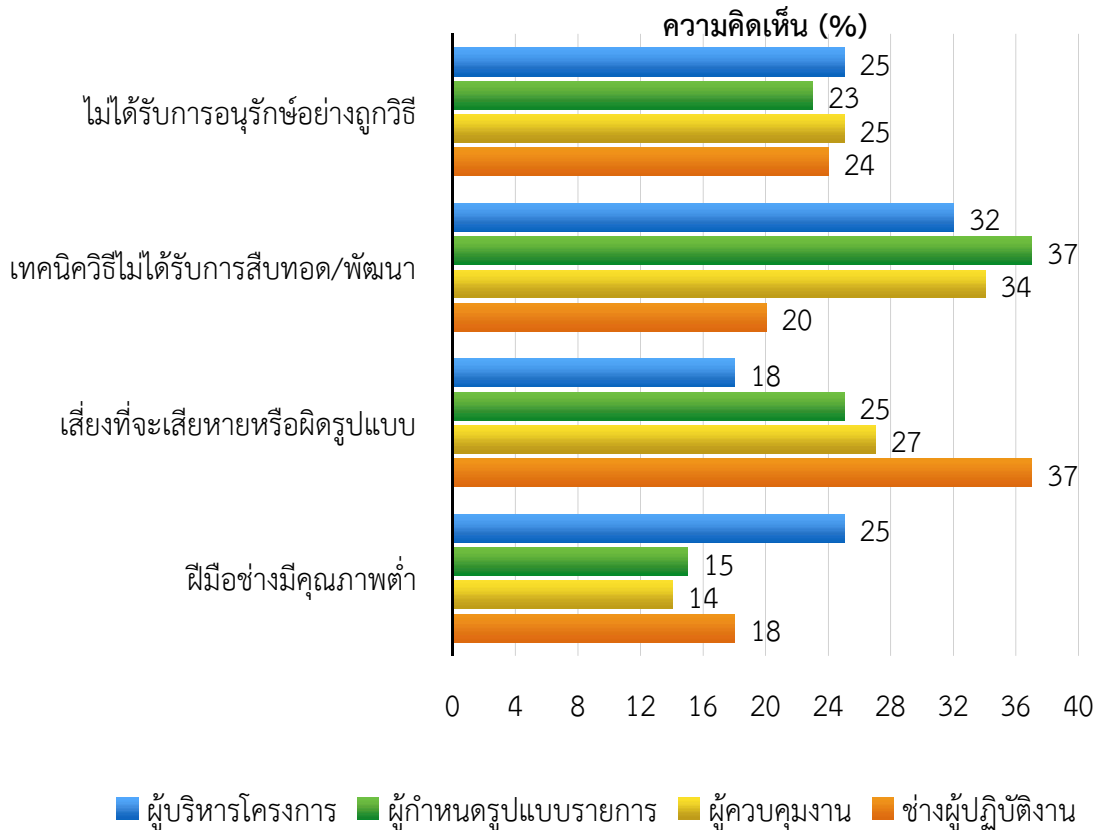
แผนภาพที่ ๓-๓ : ปัญหาของช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในปัจจุบัน

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

ทั้งนี้การขาดแคลนช่างฝีมือจะส่งผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมในหลายด้านความคิดเห็นจากผู้บริหารโครงการผู้กำหนดรูปแบบรายการและผู้ควบคุมงานเห็นว่าผลกระทบที่มากที่สุดคือเทคนิควิธีการจะไม่ได้มีการสืบทอดหรือถูกพัฒนาต่อยอดในขณะที่ช่างฝีมือผู้ปฏิบัติงานเองมีข้อกังวลที่ให้น้ำหนักมากที่สุดในเรื่องที่จะเกิดความเสี่ยงที่จะมรดกวัฒนธรรมรวมถึงโบราณสถานจะได้รับความเสียหายหรือถูกซ่อมบูรณะโดยผิดรูปแบบเนื่องจากการขาดแคลนช่างฝีมือผลกระทบอื่นๆ ตามแผนภาพที่ ๓-๔

แผนภาพที่ ๓-๔ : ผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมจากการขาดแคลนช่างฝีมือ

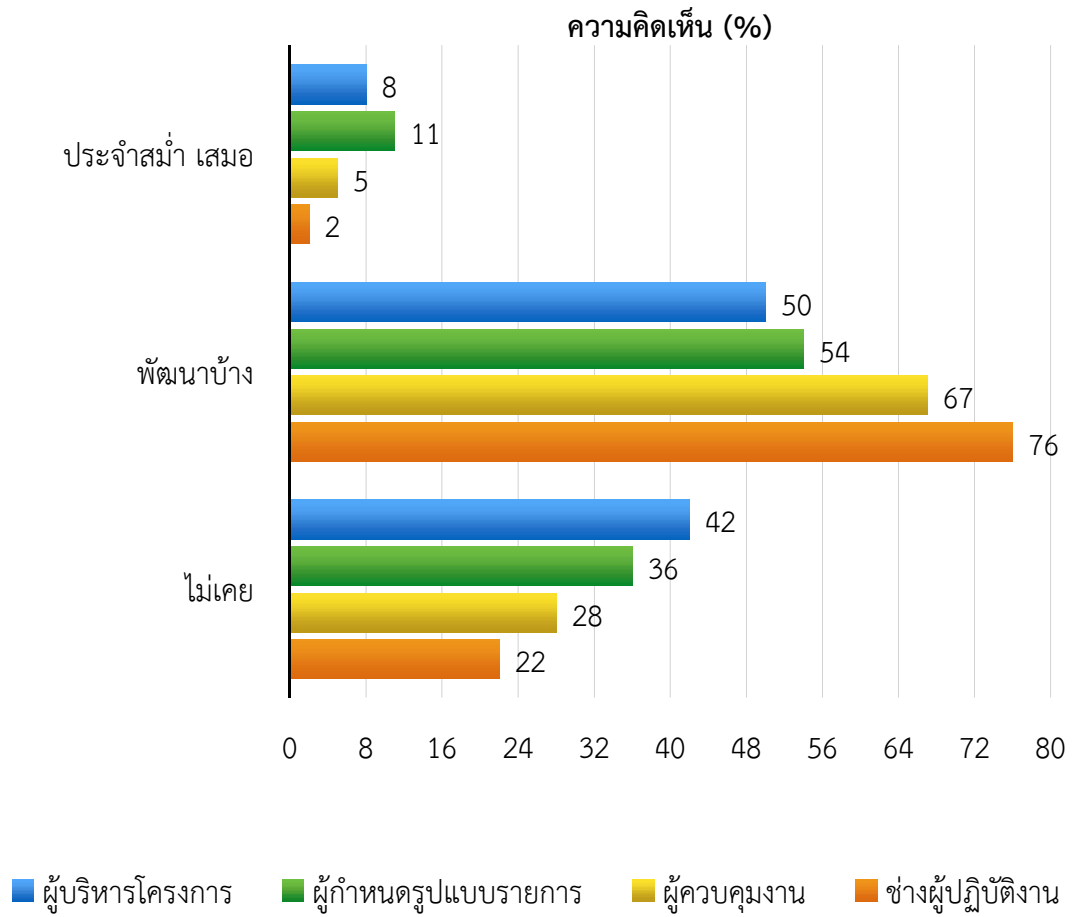
ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

ประเด็นในเรื่องการพัฒนาฝีมือของช่างฝีมือในปัจจุบัน

สืบเนื่องจากข้อวิตกกังวลของคณะกรรมการมรดกโลกเกี่ยวกับสถานการณ์การอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยที่ประชุมคณะกรรมการมรดกโลก ขอให้ราชอาณาจักรไทยดำเนินการในเรื่องต่างๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล ประเด็นหนึ่งคือ เสนอแนะให้จัดโครงการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มทักษะความเชี่ยวชาญ ความชำนาญของช่างฝีมือ ผู้ปฏิบัติงานในด้านการอนุรักษ์เป็นการเร่งด่วน และเพื่อสร้างความมั่นใจในเรื่องทัศนคติการอนุรักษ์อยู่บนหลักพื้นฐานด้านวิชาการ เคารพในเรื่องวัสดุและเทคนิคดั้งเดิมนั้น

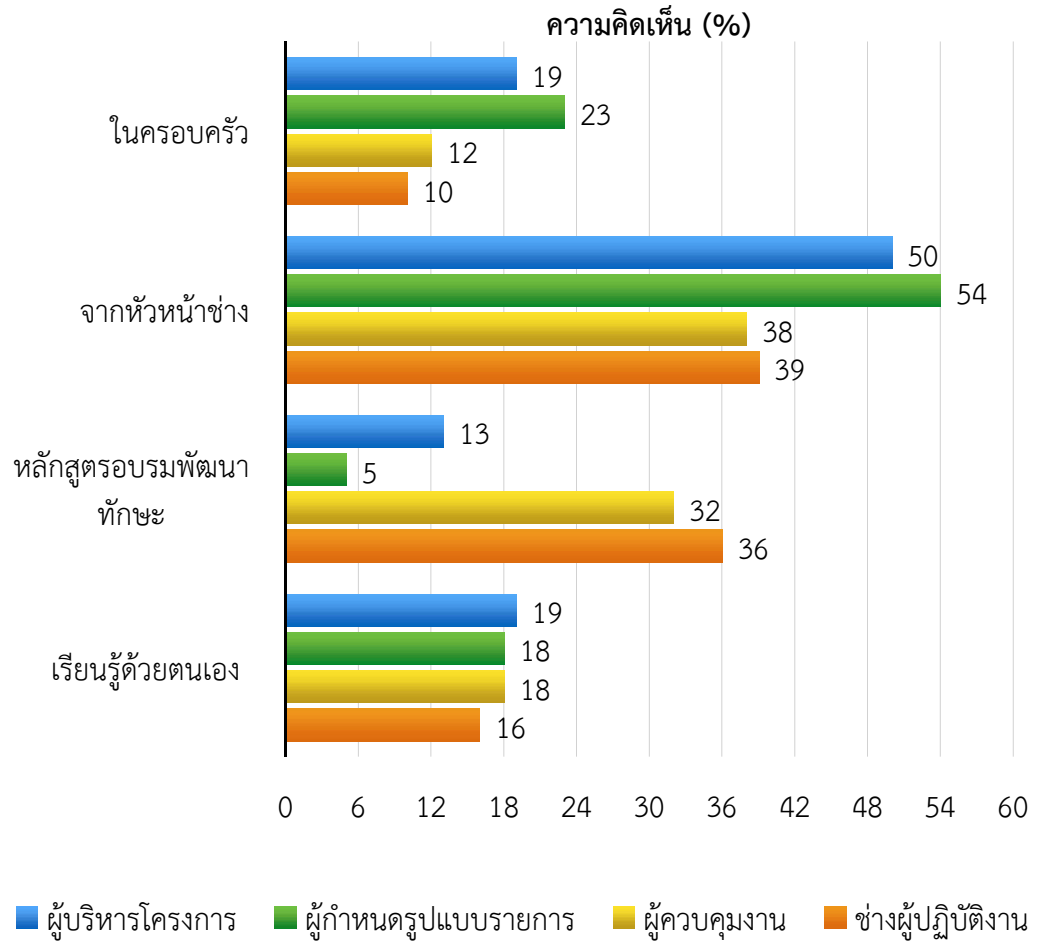
สถานการณ์ของการเรียนรู้ การเพิ่มพัฒนาทักษะฝีมือ และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัสดุและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้น ผลจากแบบสอบถาม พบว่าช่างผู้ปฏิบัติงานได้รับพัฒนาทักษะอยู่บ้างถึงน้อยมาก อีกส่วนหนึ่งไม่ได้รับการพัฒนาเลย เพอร์เซ็นต์ที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้รับการพัฒนาทักษะอย่างสม่ำเสมอไม่ถึง ๑๐% (แผนภาพที่ ๓-๔) อย่างไรก็ตามรูปแบบของการพัฒนาทักษะส่วนใหญ่จากหัวหน้าช่างที่สอนในขณะปฏิบัติงาน การพัฒนาโดยเรียนรู้จากการเรียนการสอนเป็นลำดับรองลงมา ถัดจากนั้นเป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเอง แผนภาพที่ ๓-๕

แผนภาพที่ ๓-๕ : การพัฒนาฝีมือของช่างฝีมือในปัจจุบัน

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

แผนภาพที่ ๓-๖ : แหล่งพัฒนาฝีมือของช่างฝีมือในปัจจุบัน

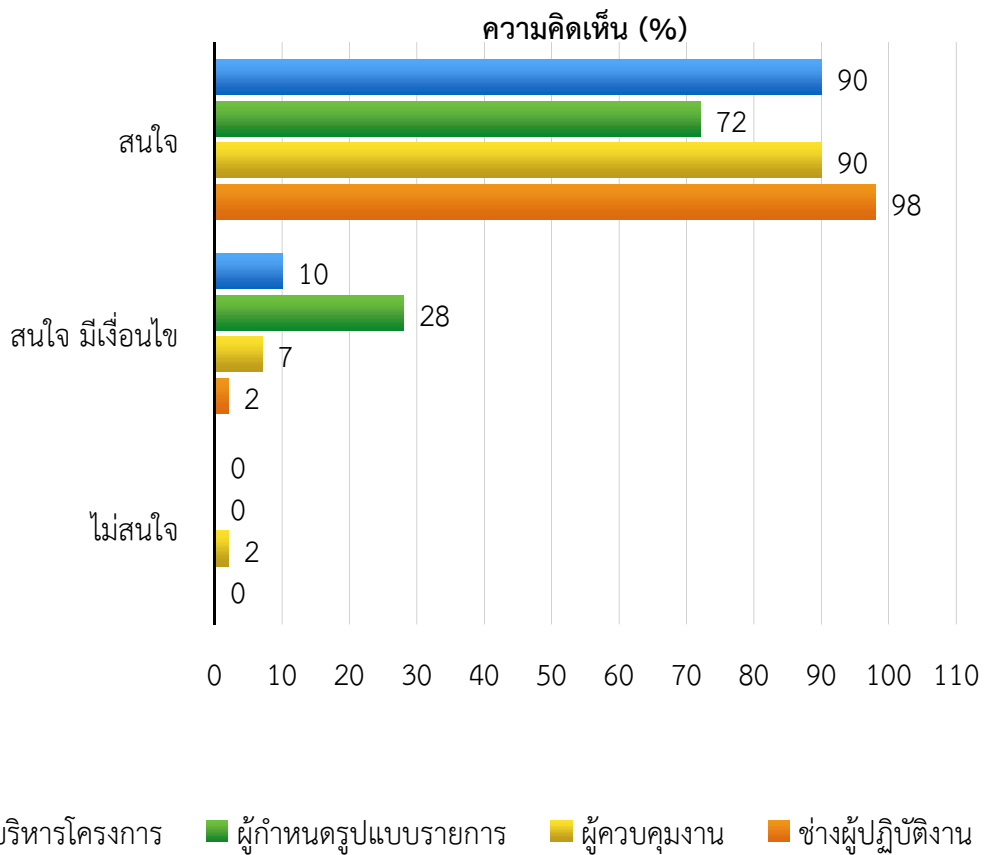

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

ในภาพรวมจะเห็นได้ว่า การถ่ายทอดทางสายตระกูลหรือสายสกุลช่างนับวันยิ่งเหลืออยู่น้อยลง การถ่ายทอดเป็นไปในรูปของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สัดส่วนส่วนใหญ่หัวหน้าช่างเป็นคนสอน ไม่มีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ การต่อยอดช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบันทำได้จำกัด จากข้อมูลในบทที่ ๒ เป็นข้อสังเกตได้ว่าการเรียนการสอนในสถาบันนั้นเป็นเพียงการสร้างทักษะเบื้องต้น การพัฒนาจนเกิดเป็นทักษะที่ชำนาญเกิดจากการทำงานของช่างเอง หลังจากนั้นแทบจะไม่มี การพัฒนาต่ออย่างเป็นระบบ การประเมินคุณลักษณะช่างที่มีฝีมือในด้านการอนุรักษ์ได้จาก ความเรียบร้อยถูกต้องของผลงานที่ทำ ไม่มีเกณฑ์ที่แน่นอน และไม่มีการรับรองที่เป็นระบบมาตรฐาน

จากแบบสอบถามพบว่าทุกกลุ่มต้องการให้มีการพัฒนาฝีมือช่าง สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารโครงการยินดีและให้โอกาสช่างที่อยู่ในสังกัดของตนเองเข้าสู่กระบวนการพัฒนาทักษะ ผู้กำหนดรูปแบบรายการ ผู้ควบคุมงาน เห็นด้วยที่จะให้มีกลไกในการพัฒนาฝีมือ มีมาตรการในการควบคุมที่ใกล้ชิดและเข้มงวดเพื่อเพิ่มทักษะฝีมือช่าง ส่วนช่างฝีมือเองสนใจที่จะเข้ารับการพัฒนามากถึง ๙๘% แม้จะมีข้อกังวลในเรื่องการซ้อนทับซึ่งระยะเวลาการอบรมควรสอดคล้องกับสภาพการทำงานจริงของช่าง และเงื่อนไขด้านคุณสมบัติของช่างผู้มาสอน

แผนภาพ ๓-๗ : ความต้องการพัฒนาฝีมือของช่างฝีมือในปัจจุบัน

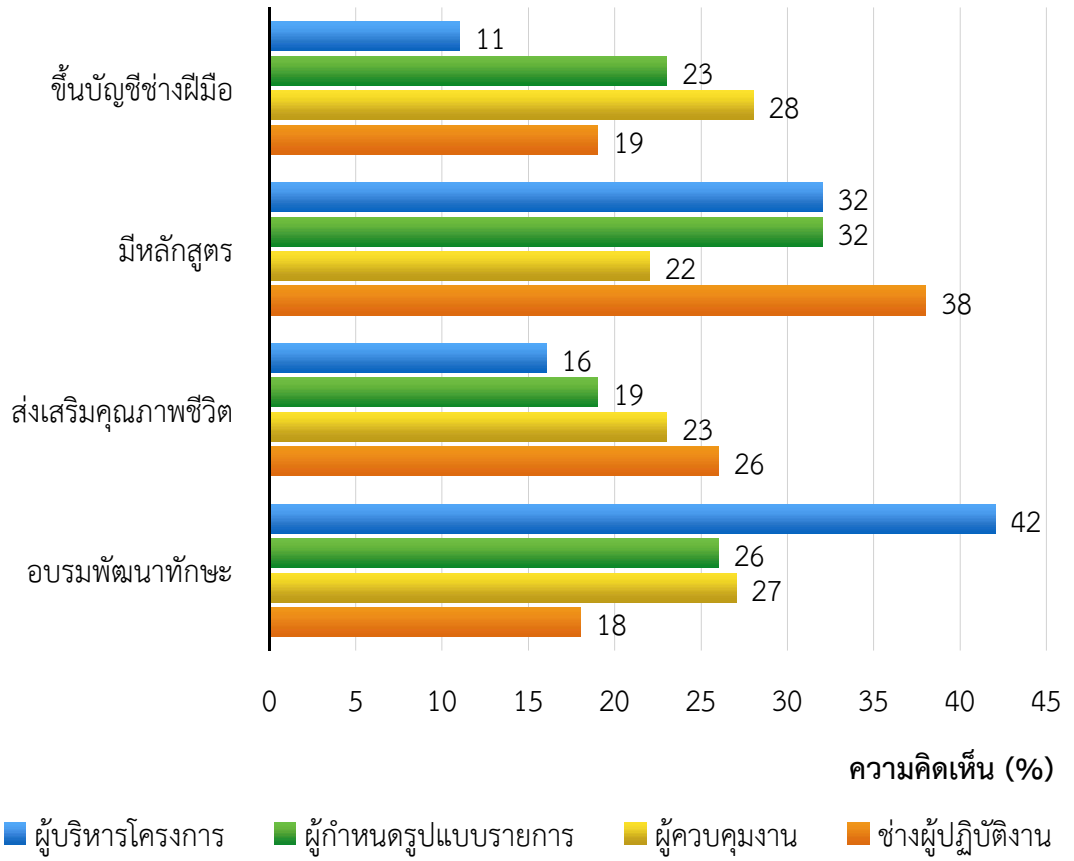
ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

การสร้างแนวทางในการพัฒนาฝีมือช่าง

ในรอบปีที่ผ่านมา กรมศิลปากรได้ดำเนินโครงการเพื่อรองรับปัญหาการขาดช่างฝีมือ โดยความร่วมมือขององค์การยูเนสโก เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ด้านปรัชญาการอนุรักษ์โบราณสถานที่สำคัญถึงวัสดุและเทคนิคดั้งเดิม โดยเฉพาะโบราณสถานอิฐ ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยรวบรวมผู้เชี่ยวชาญจากนานาชาติในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น หาแนวทางในการบูรณะฟื้นฟูโบราณสถานให้คงสภาพเดิมได้มากที่สุด โดยอิงกับวัสดุและเทคนิคการอนุรักษ์ รวมถึงการก่อสร้างแบบประเพณีดั้งเดิม อีกทั้งกรมศิลปากรยังมีโครงการ จัดสร้างหลักสูตรเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ เพื่อเป็นการประเมินว่าผู้ที่เข้ามาทำงานในด้านนี้ มีความสามารถและคุณสมบัติเพียงพอ โดยต้องผ่านหลักสูตรของกรมศิลปากรก่อน เพื่อรับรองถึงความสามารถ ความรู้และความเข้าใจของบุคลากรที่จะเข้ามาปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ถือเป็นแนวนโยบายในการจัดเตรียมบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ มารองรับงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

จากแบบสอบถาม ผู้บริหารโครงการมีความเห็นว่าการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุด ควบคู่ไปกับการสร้างหลักสูตรให้เป็นเกณฑ์ถือปฏิบัติ ส่วนช่างฝีมือเองเห็นว่าสมควรมีหลักสูตรในการอบรม รองลงมาคือการส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ค่าจ้างสูงขึ้น จะทำให้เกิดแรงจูงใจในการพัฒนาฝีมือและดึงช่างเข้าสู่ระบบการเป็นช่างฝีมือมากขึ้น (แผนภาพที่ ๓-๖) เมื่อตั้งประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของหลักสูตร ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในระยะใกล้ เนื่องจากเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายของกรมศิลปากร พบว่า มากกว่า ๕๐% ของช่างฝีมืออยากให้มีการฝึกอบรมในสถานที่ที่ช่างปฏิบัติงานอยู่ ตามแผนภาพที่ ๓-๘

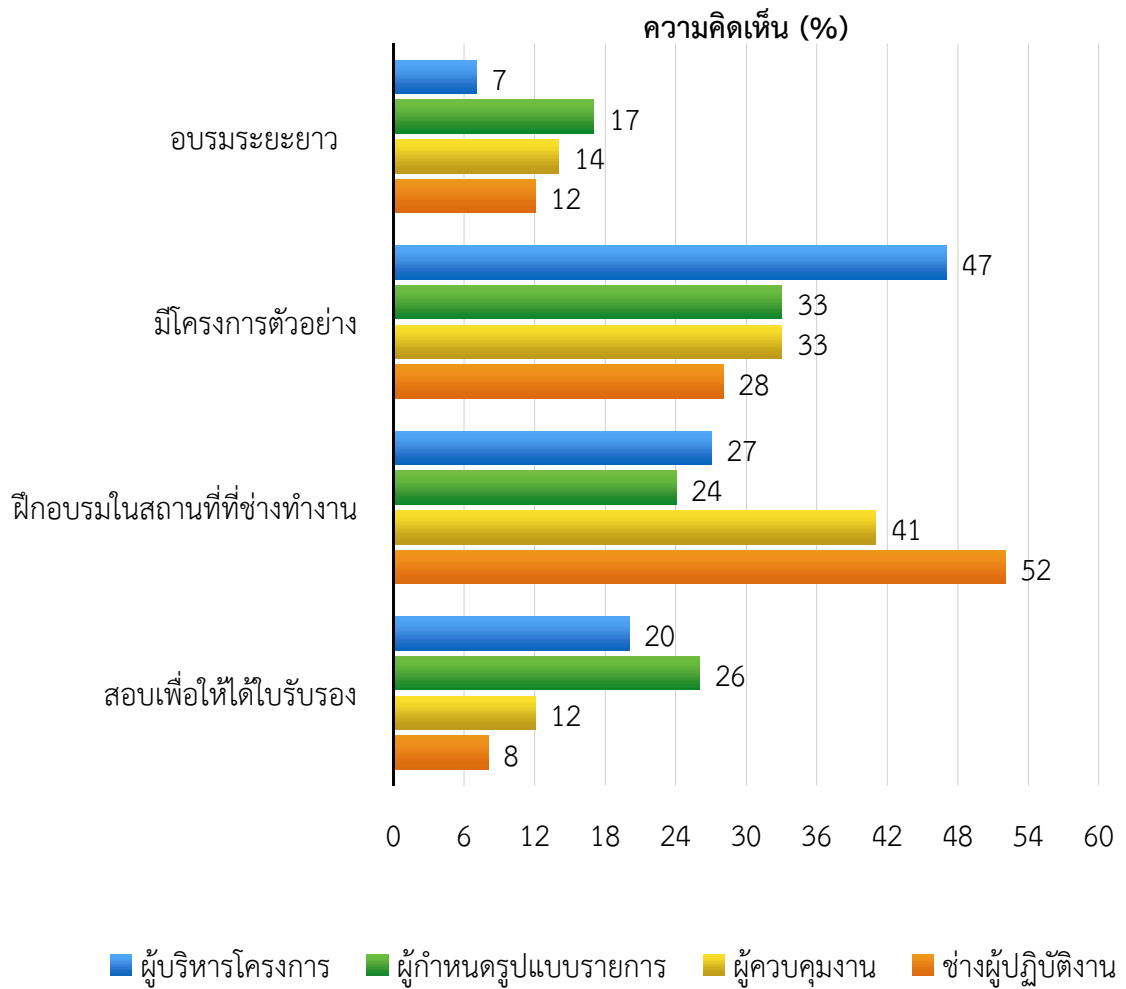
แผนภาพที่ ๓-๘ : รูปแบบของการพัฒนาฝีมือช่าง

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

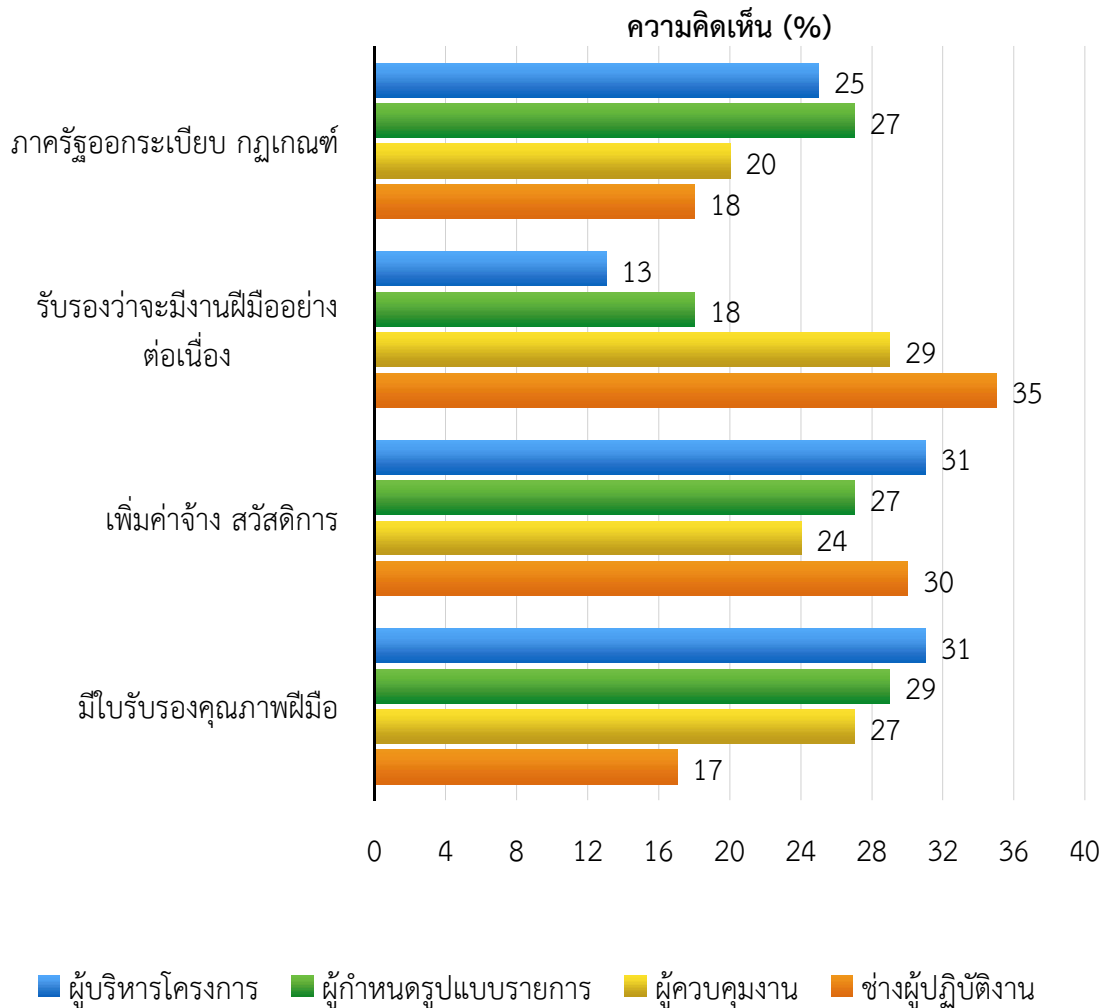

แผนภาพที่ ๓-๙ : ลักษณะของหลักสูตร

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

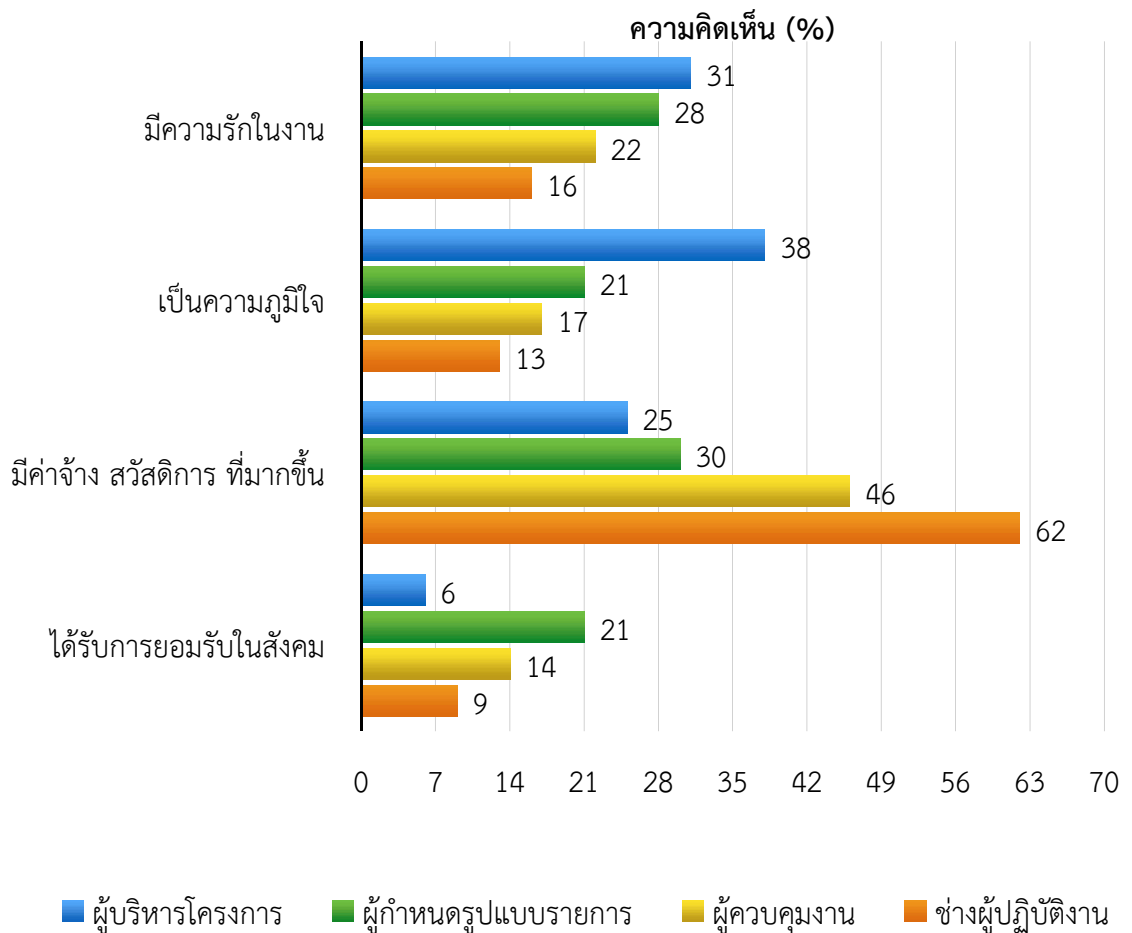
แผนภาพที่ ๓-๑๐ : แนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาฝีมือช่างที่ทำงานอนุรักษ์

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

การส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาฝีมือช่างที่ทำงานอนุรักษ์ นอกจากจะส่งเสริมให้เกิดแรงจูงใจแล้ว ในด้านที่เป็นกายภาพมีเปอร์เซ็นต์สัดส่วนไม่ต่างกันนัก คือ มีทั้งการขอให้เพิ่มค่าจ้าง สวัสดิการ ภาครัฐต้องการออกใบรับรองคุณภาพฝีมือ รับรองว่าจะมีงานประเภทนี้เข้ามาอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นคงในอาชีพ

แผนภาพที่ ๓-๑๑ : แรงจูงใจที่ทำให้ช่างทั่วไปสามารถพัฒนาเป็นช่างฝีมือ

ที่มา : กิตติพันธ์ พานสุวรรณ, ๒๕๖๐

ความต้องการบุคลากรด้านช่างฝีมือในงานสถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์

ในปัจจุบันมีโบราณสถานที่มีการดำเนินการทั้งที่เป็นดำเนินการของกรมศิลปากร และการดำเนินการโดยหน่วยงานอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นทุกปี ทั้งในด้านปริมาณโครงการที่เพิ่มขึ้นและจำนวนงบประมาณที่เพิ่มมากขึ้นด้วย ด้วยเหตุที่โบราณสถานส่วนใหญ่ใช้วัสดุก่อสร้างที่มีการเสื่อมสภาพได้ง่าย รอบการบูรณะหรือการบำรุงรักษาจะมีความถี่มากกว่าอาคารที่ก่อสร้างโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งการดำเนินการเหล่านี้จำเป็นต้องใช้ช่างฝีมือที่มีจำนวนมากขึ้นและต้องเป็นช่างฝีมือที่มีทักษะประสบการณ์สูง อาคารที่เป็นโบราณสถานที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรจะมีปริมาณที่เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลาโดยที่อาคารที่มีอยู่เดิมก็จะคงอยู่โดยผลจากการคุ้มครองของกฎหมายและอาคารที่มีคุณสมบัติที่เข้าเกณฑ์ความเป็นโบราณสถานก็จะมี

เพิ่มขึ้น ตลอดจนอาคารที่อยู่ในความดูแลของหน่วยงานอื่นที่มีศักยภาพเป็นอาคารอนุรักษ์ก็จะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามเวลาที่เปลี่ยนไป ความต้องการบุคลากรด้านช่างฝีมือประเภทนี้ไม่เพียงแต่ใช้เพื่อ งานบูรณะโบราณสถานหรืออาคารอนุรักษ์เท่านั้น ในการก่อสร้างอาคารที่มีเอกลักษณ์ของชาติ หรือเอกลักษณ์ของพื้นที่ก็มีความจำเป็นต้องใช้บุคลากรด้านช่างฝีมือเช่นเดียวกัน

ตารางที่ ๓-๔ : โครงการอนุรักษ์โบราณสถานที่ดำเนินการโดยกรมศิลปากร

ปีงบประมาณ	จำนวนโครงการ	งบประมาณ (บาท)
พ.ศ. ๒๕๕๖	๔๕	๓๓๓,๐๘๗,๒๐๐
พ.ศ. ๒๕๕๗	๕๘	๕๕๗,๗๙๓,๘๐๐
พ.ศ. ๒๕๕๘	๗๒	๖๑๓,๕๓๒,๐๐๐
พ.ศ. ๒๕๕๙	๗๒	๖๔๐,๕๕๑,๔๐๐
พ.ศ. ๒๕๖๐	๙๕	๖๕๙,๐๕๑,๕๐๐
รวม	๓๔๒	๒,๘๔๐,๐๐๕,๙๐๐

ที่มา : กรมศิลปากร, ๒๕๖๐

ตารางที่ ๓-๕ : โครงการอนุรักษ์โบราณสถานที่ดำเนินการโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ปีงบประมาณ	จำนวนโครงการ	งบประมาณ (บาท)
พ.ศ. ๒๕๕๖	๑๗	๒๖๙,๔๔๐,๐๐๐
พ.ศ. ๒๕๕๗	๒๙	๕๕๗,๖๐๐,๐๐๐
พ.ศ. ๒๕๕๘	๓๔	๗๓๓,๔๕๗,๓๐๔
พ.ศ. ๒๕๕๙	๓๖	๙๔๓,๑๐๐,๐๐๐
พ.ศ. ๒๕๖๐	๑๗	๓๙๓,๓๒๖,๐๐๐
รวม	๑๓๓	๒,๘๙๖,๙๒๓,๓๐๔

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๖๐

สรุป

การผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและวิถีศิลปโดยสถาบันการศึกษา ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นเป็นบุคลากรในลักษณะของนักวิชาการ ที่ตอบสนองการใช้งานในลักษณะ เป็นผู้กำหนดรายการบูรณะหรือผู้ควบคุมงานตามรูปแบบรายการ ซึ่งจากการสำรวจพบว่า มีผู้ที่เข้าสู่ กระบวนการช่างอนุรักษ์ที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันศึกษามีประมาณร้อยละ ๓๖ ในขณะที่ ผู้ที่ได้รับความรู้ ความสามารถในการดำเนินงานด้านช่างอนุรักษ์ผ่านระบบครอบครัวและจากหัวหน้า ช่างมีประมาณร้อยละ ๖๔ การเพิ่มการผลิตบุคลากรด้านนี้โดยสถาบันการศึกษาอาจไม่สามารถ ตอบสนองความต้องการในด้านการปฏิบัติการอนุรักษ์โดยตรง ปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือในงาน อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ เกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัยทั้งระบบแรงงาน ระบบการศึกษา เพื่อผลิตช่าง ระบบการสืบทอดพัฒนา อีกทั้งช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่อาจไม่ได้มีความ ชำนาญในงานที่ทำอยู่มากนัก การพัฒนาจึงทำได้อย่างจำกัด

การทำความเข้าใจกับสถานการณ์ดังกล่าวเพื่อผลักดันต่อยอดให้เกิดกระบวนการพัฒนา และส่งเสริมงานช่างฝีมือ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ นั้น ได้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม ทั้งในเชิง ปริมาณ โดยใช้การสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามและ แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผสมกับการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

บุคลากรด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ปฏิบัติงานในหน่วยงานที่กรมศิลปากร รับผิดชอบสามารถจำแนกได้ ๔ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มผู้บริหารโครงการเป็นผู้กำหนดนโยบายหลักการดำเนินงานและบริหารงาน ให้สำเร็จลุล่วง ซึ่งอาจจะมีหรือไม่มีทักษะด้านช่างฝีมือประสบการณ์เฉลี่ย ๑๖ ปี

๒. กลุ่มผู้กำหนดรูปแบบรายการเป็นผู้กำหนดแนวคิดเทคนิควัสดุวิธีการวางแนว ทางการทำงานอนุรักษ์ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการซึ่งอาจจะมีหรือไม่มีทักษะด้านช่างฝีมือแต่มีความรู้ ในกระบวนการการอนุรักษ์ในด้านต่างๆ ได้ดี ประสบการณ์เฉลี่ย ๒๓ ปี

๓. กลุ่มผู้ควบคุมงานซึ่งอาจจะมีหรือไม่มีทักษะด้านช่างฝีมือแต่เป็นผู้กำกับดูแล ให้ผู้ปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมดำเนินการให้เป็นไปตามเทคนิควิธีที่ได้กำหนดไว้ โดยให้งานมีคุณภาพประสบการณ์เฉลี่ย ๒๕ ปี

๔. กลุ่มช่างผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีทักษะด้านช่างฝีมือประกอบด้วยช่างปูนปั้นช่างปูนช่างไม้ ช่างอนุรักษ์จิตรกรรมช่างรักช่างปิดทองประสบการณ์เฉลี่ย ๑๔ ปี

บุคลากรทั้ง ๔ กลุ่มนี้ส่วนใหญ่เข้าสู่งานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและฝึกฝน งานฝีมือโดยการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านการเรียนการสอนงานจากหัวหน้าช่างหรือบุคคลในครอบครัว เป็นกลุ่มที่ควรได้รับการพัฒนาในรูปแบบที่เหมาะสมกับหน้าที่ความรับผิดชอบ สำหรับกลุ่มช่าง ผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีทักษะด้านช่างฝีมือเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่ต้องมีการพัฒนาและส่งเสริมให้มี ศักยภาพที่สูงขึ้นตลอดจนต้องหามาตรการสร้างแรงจูงใจในการทำงานและเป็นผู้ที่ต้องทำหน้าที่ ถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังช่างฝีมือที่จะเข้าสู่ระบบในรุ่นต่อไปด้วย

บทที่ ๔

การพัฒนาและส่งเสริมบุคลากรด้านการอนุรักษ์

เนื่องด้วยความสำคัญของงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การรักษาซึ่งมรดกของชาติ ที่เป็นอัตลักษณ์ และทำให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชาติ จึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐผู้มีหน้าที่ รับผิดชอบ เอกชนรวมทั้งประชาชนทั่วไปทุกภาคส่วนที่ต้องสืบทอดและพัฒนามรดกทางด้านนี้ไปสู่รุ่นต่อไป แต่จากการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของบุคลากรที่เข้ามาทำงานด้านการอนุรักษ์ ในบทที่ ๓ พบว่า ปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือใกล้จะอยู่ในขั้นวิกฤติ กล่าวคือ บุคลากรในระบบมีจำนวนน้อย และยังมีข้อกังวล ในระดับนานาชาติถึงเรื่องฝีมือช่างบางประเภท การพัฒนาจนเป็นช่างฝีมือต้องอาศัยประสบการณ์ การเรียนการสอนเป็นเพียงแค่การเปิดมุมมองและปรับพื้นฐานเท่านั้น การผลิตบุคลากรของสถาบันการศึกษาเพื่อ เข้าสู่ระบบงานไม่ตอบสนองกับปัญหาขาดแคลนงานช่างฝีมือ การเข้าสู่ระบบงานมีน้อย อยู่ในวงที่จำกัด ฝีมือเชิงช่างของช่างที่อยู่ในระบบเอง ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เป็นเพียงการเรียนรู้อีกจาก ครูช่าง หรือหัวหน้าช่างที่อยู่ใกล้ชิดในที่ทำงาน หรือในครอบครัว

การผลักดันให้เกิดการพัฒนาและส่งเสริมบุคลากรด้านการอนุรักษ์ที่อยู่ในระบบงานปัจจุบัน และที่จะเข้าสู่วงการหรือระบบงานในอนาคต เพื่อลดปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือ จำเป็นต้องมีการดำเนินงานในหลายมิติ ทั้งการส่งเสริม การสร้างความภาคภูมิใจ การโน้มน้าว การให้รางวัล การสร้างแรงจูงใจ ไปจนถึง การวางแผนระยะยาวเพื่อให้มีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นมาตรฐาน กรมศิลปากรที่เป็นหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่โดยตรงในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม จึงได้วางหลักสูตรสำหรับการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรด้านอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรทั้งของกรมศิลปากรเอง และบุคลากรภายนอก โดยทั่วไป ให้เกิดความเข้าใจ มีทักษะที่อยู่บนมาตรฐานเดียวกัน

อย่างไรก็ตามการพัฒนาและส่งเสริมบุคลากรในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้น ไม่จำกัดอยู่เพียงเฉพาะช่างฝีมือเท่านั้น แต่จะต้องครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบาย วางหลักการ และนำไปสู่กรอบปฏิบัติของการทำงานด้านช่างอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมด้วยในภาพรวม บุคลากรที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ ประกอบด้วยกลุ่มคน ๓ ประเภท ได้แก่

๑. ระดับผู้บริหารองค์กร เจ้าของกิจการรับเหมาด้านงานอนุรักษ์ บูรณปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผู้วางนโยบาย กำหนดทิศทางของงานอนุรักษ์

๒. ผู้กำหนดรายการและผู้ควบคุมงาน เป็นผู้กำหนดหลักการที่ถูกต้องทางวิชาการ และวางกรอบในการทำงานด้านการอนุรักษ์ กำหนดวิธีการ เทคนิคและวัสดุที่ใช้ ควบคุมงานช่างฝีมือ ให้ปฏิบัติตามข้อกำหนดที่ตั้งไว้

๓. ช่างฝีมือ เป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งในงานอนุรักษ์ เป็นงานที่ต้องใช้ทักษะและความชำนาญ เนื่องจากต้องลงปฏิบัติงานจริงจากแบบสอบถามพบว่าช่างฝีมือในปัจจุบันส่วนมากเป็นช่างที่ได้รับองค์ความรู้มาจากการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากประสบการณ์ การปฏิบัติงานจริงเป็นส่วนน้อยเท่านั้นที่มีองค์ความรู้จากสถาบันการศึกษา

ในการพัฒนาและส่งเสริมบุคลากรด้านงานอนุรักษ์นั้น จำเป็นที่จะต้องได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานหลักอย่างกรมศิลปากรและหน่วยงานที่รับจ้าง เช่น บริษัท หรือช่างรับเหมา ซึ่งอาจกำหนดเป็นแนวทางเพื่อให้สามารถพัฒนาบุคลากรทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้ครบถ้วนและมีคุณภาพสามารถกำหนดแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาได้ ๓ แนวทาง ดังนี้

๑. แนวทางในการพัฒนาเป็นแนวทางที่จะช่วยในการปรับปรุงทักษะ ฝีมือของบุคลากรให้ดียิ่งขึ้น และยังช่วยพัฒนาด้านจิตใจให้พร้อมที่จะทำงานด้านการอนุรักษ์ โดยถือว่าการทำงานด้วยใจที่รักในงานของตนนั้น จะช่วยให้งานมีประสิทธิภาพ และประสบผลสำเร็จได้มากกว่า โดยสามารถแบ่งวิธีการพัฒนาได้ ดังนี้

๑.๑ การพัฒนาด้านจิตสำนึก เป็นการพัฒนาเพื่อให้ช่างฝีมือและบุคลากรเล็งเห็นถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ความสำคัญที่ต้องรักษาไว้ และยังเป็นการทำให้บุคลากรผู้ปฏิบัติงานรู้สึกว่าการงานของตนเองมีคุณค่าทั้งต่อตนเอง และสังคมโดยรวม เมื่อบุคลากรเกิดความรู้สึกเห็นถึงคุณค่าในงานที่ทำอยู่นั้นย่อมส่งผลให้การดำเนินงานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างสูงสุด การทำงานเป็นไปด้วยความใส่ใจทั้งยังเป็นการทำให้ช่างฝีมือทำงานด้วยใจที่ต้องการอนุรักษ์มรดกของประเทศไว้อย่างแท้จริง

๑.๒ พัฒนาองค์ความรู้ด้านมรดกวัฒนธรรม เป็นการพัฒนาเพื่อบุคลากรมีความรู้ในสิ่งที่ตนเองทำอยู่เพิ่มขึ้น นอกจากความรู้เชิงช่าง เทคนิค วิธีการแล้ว ผู้ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ควรต้องมีความรู้ด้านโบราณสถาน ความสำคัญต่าง ๆ เพื่อให้การปฏิบัติงานก้าวหน้าขึ้น เกิดความเข้าใจถึงสาเหตุการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน สามารถวิเคราะห์ปัจจัยและผลแห่งการเสื่อมสภาพได้ และหากมีองค์ความรู้ด้านนี้อย่างครอบคลุม ย่อมส่งผลให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อสภาพความเสื่อมโทรมและทันที่

๑.๓ พัฒนาองค์ความรู้ด้านเทคนิค วิธีการ ในปัจจุบัน เทคโนโลยี วิทยาการต่าง ๆ ล้วนก้าวหน้าขึ้นทุกวัน เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วและมีคุณภาพ บุคลากรย่อมต้องพัฒนาตนเองให้ก้าวตามทันวิทยาการต่าง ๆ รวมถึงการเสริมความรู้แบบดั้งเดิมให้ช่างรุ่นใหม่ อาทิเช่น การเสริมความรู้ด้านการใช้วัสดุ ก็ควรต้องมีการเรียนรู้ทั้งวัสดุแบบโบราณ และวัสดุสมัยใหม่ที่มีขึ้นมาทดแทน เพื่อส่งเสริมให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างเหมาะสม ในบางรูปแบบของการอนุรักษ์การใช้เทคนิควิธีแบบดั้งเดิมกลับมีความเหมาะสมมากกว่าวิทยาการสมัยใหม่ เพราะงานด้านอนุรักษ์โบราณสถานนั้น เป็นงานที่มีความละเอียด รอบคอบ ผู้ปฏิบัติงานจึงมีความรอบรู้ในเทคนิควิธีการหลายแขนง เพื่อสามารถเลือกเฟ้นวิธีที่เหมาะสมที่สุดในการอนุรักษ์ ให้โบราณสถานนั้น คงความแท้ อย่างสูงสุด

๑.๔ พัฒนาให้เกิดทักษะเฉพาะ เป็นการพัฒนาบุคลากรให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อให้สามารถรับผิดชอบในงานที่ตัวเองทำได้อย่างเหมาะสมตามความถนัด และเมื่อมีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน รู้ในงานที่ตัวเองทำอย่างถ่องแท้แล้ว นอกจากจะทำให้งานมีประสิทธิภาพและดำเนินไปได้อย่างรวดเร็วแล้ว ยังสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้ไปยังรุ่นต่อไปได้

๒. แนวทางในการสร้างแรงจูงใจเป็นแนวทางที่จะช่วยสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานให้เกิดความภาคภูมิใจและอยากจะทำปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ ซึ่งมีรายละเอียดวิธีการดั่งนี้

๒.๑ สร้างแรงจูงใจด้วยรายได้ที่เหมาะสมซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นคงในอาชีพให้กับผู้ปฏิบัติงานเมื่อเกิดความรู้สึกมั่นคง ย่อมส่งผลให้เกิดความสบายใจในการทำงาน และเป็นมาตรการสำคัญที่จะช่วยรักษาบุคลากรไว้ได้นานที่สุดอีกด้วย และที่สำคัญผู้ที่ปฏิบัติงานด้านงานอนุรักษ์ส่วนมากมักปฏิบัติเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้เวลาและความสามารถ เพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนงานไปสู่อาชีพอื่นที่รายได้ดีกว่า การสร้างความมั่นคงในด้านรายได้จึงเป็นวิธีที่ดีที่สุด การสร้างแรงจูงใจด้วยรายได้นี้อาจทำได้โดย การเพิ่มค่าตอบแทนให้ช่างฝีมือหรือที่ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตรด้านงานอนุรักษ์ของกรมศิลปากร เพราะเป็นการรับรองได้ว่าบุคลากรนั้นมีได้ผ่านหลักสูตรมาตรฐานที่จะสามารถนำไปต่อยอดทั้งในด้านฝีมือ และการรับงานจากที่อื่นได้ อีกทั้งหากเพิ่มค่าตอบแทนให้บุคลากรที่ผ่านการอบรมแล้ว จะเป็นการทำให้เกิดความรู้สึกว่า ในการทำงานนั้นจะเน้นไปที่มาตรฐานและฝีมือ มากกว่าความรู้จากระบบการศึกษา เพราะช่างส่วนใหญ่ก็ไม่ได้จบจากสถาบันที่เปิดการสอนด้านช่างฝีมือ และยังเป็น การจูงใจให้คนสนใจมาร่วมพัฒนาฝีมือด้านการอนุรักษ์กับกรมศิลปากรอีกด้วย

๒.๒ สร้างแรงจูงใจด้วยการให้คุณค่าในผลงาน เป็นการสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจให้กับบุคลากรเพื่อกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรักในงานที่ทำและอยากที่จะพัฒนาฝีมือของตนเองต่อไป การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้คุณค่านี้ อาจทำได้โดย จัดการประกวด เพื่อให้ช่างฝีมือได้มีเวทีแสดงความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่สร้างความภาคภูมิใจ และยังเป็น การรับประกันความสามารถของช่างว่าเป็นผู้มีความสามารถในสาขาที่ตนเองถนัดอย่างแท้จริงโดยรางวัล หรือใบประกาศเกียรติคุณที่ได้ จะเป็นเครื่องช่วยพิสูจน์ความรู้ความสามารถของช่าง และยิ่งช่วยกระตุ้นให้ช่างฝีมือเกิดการพัฒนาฝีมือของตนเองอย่าไม่หยุดนิ่งอีกด้วย

๒.๓ สร้างแรงจูงใจด้วยการให้โอกาสที่จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นช่างฝีมือที่ราชการให้การยอมรับ เพื่อให้เกิดงานฝีมือที่มีคุณภาพหน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมควรมีมาตรการกำหนดให้ช่างฝีมือที่รับงานอนุรักษ์ของหน่วยงานนั้นๆจะต้องผ่านการอบรมหลักสูตรที่ได้จัดตั้งไว้ หรือที่ได้กำหนดบัญชีรายชื่อทำเนียบช่างฝีมือไว้ เป็นการเพิ่มโอกาสในการทำงานให้แก่ช่างพร้อมกับการควบคุมคุณภาพมาตรฐาน นอกจากนี้ยังต้องเปิดโอกาสให้ช่างเหล่านี้ได้เข้าฝึกอบรม พัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง สามารถเข้าถึงและรับข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งเทคนิควิธีการอนุรักษ์ใหม่ๆ ที่เป็นปัจจุบันด้วย ตลอดจนสร้างแรงจูงใจด้วยการให้โอกาสในการเป็นผู้รับงานกับกรมศิลปากรหรือหน่วยงานที่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรให้ดำเนินการอนุรักษ์อาคารมรดกวัฒนธรรมได้ โดยไม่จำเป็นต้องจดทะเบียนในรูปแบบนิติบุคคลซึ่งกรมศิลปากรต้องกำหนดลักษณะ

ชนิดของงานหรือกำหนดเกณฑ์และวิธีการที่เหมาะสมเพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการที่จะส่งเสริมบริษัทผู้รับเหมาในการพัฒนาบุคลากรของตนเองหรือไม่ให้เกิดสภาวะการแข่งขันกันเองระหว่างช่างอนุรักษ์กับบริษัทผู้รับจ้าง

๓. แนวทางโดยการใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นแนวทางที่จะใช้ในการพัฒนาบุคลากร โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่กรมศิลปากร ซึ่งควรมีข้อกำหนดเพื่อให้บุคลากรที่ปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์ถือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดมาตรฐานในด้านงานอนุรักษ์ ซึ่งแนวทางในเชิงบังคับนี้สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเด็น คือ

๓.๑ กำหนดให้บริษัทรับเหมาที่เข้ามารับงานต่อจากกรมศิลปากร ต้องมีบุคลากรที่ผ่านอบรมหลักสูตรด้านการอนุรักษ์จากกรมศิลปากร เพื่อเป็นการรับประกันว่างานที่ทำจะมีมาตรฐานและยังเป็นการสนับสนุนให้บริษัทรับเหมาต่าง ๆ ให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมอบรมหลักสูตรด้านการอนุรักษ์ กับกรมศิลปากร เพื่อให้เกิดมาตรฐานเดียวกันในทุกงานอนุรักษ์ ไม่ว่าจะงานนั้นจะทำโดยกรมศิลปากรหรือไม่ก็ตาม

๓.๒ กรมศิลปากรต้องกำหนดมาตรการบังคับ ให้หน่วยงานใดก็ตามที่จำเป็นต้องทำงานด้านการอนุรักษ์ แม้จะไม่ใช่งานของกรมศิลปากร จำเป็นต้องมีผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรการอนุรักษ์ของกรมศิลปากรเช่นกัน โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๕ ที่บัญญัติว่า

มาตรา ๑๐ “ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย โบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือชุดคันสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณ โบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย”

จากบทบัญญัติของกฎหมายในนี้ทำให้อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจสั่งการในการกำหนดเงื่อนไขพิเศษเพื่อให้หน่วยงานใด ๆ ก็ตามที่จะทำงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน จำเป็นต้องมีบุคลากรที่ผ่านการอบรมด้านการอนุรักษ์จากกรมศิลปากรมาก่อน เพื่อให้เกิดมาตรฐานในงานอนุรักษ์ และเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรอีกทางหนึ่งด้วย

สิ่งที่สำคัญคือต้องมีการสร้างกลไกที่จะผลักดันให้แนวทางในการส่งเสริมและพัฒนา ดังกล่าวควบคู่กันไปด้วย เช่น การจัดตั้งหรือมอบหมายให้มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง การทำความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีหรือการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมปฏิบัติการ ศูนย์วิจัยวัสดุ ศูนย์ข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเพื่อให้นักคนที่สนใจสามารถสืบค้นเรียนรู้ รวมทั้งการสร้างเกณฑ์ต่างๆ ในการรับรองฝีมือช่าง การสร้างหลักสูตรที่ใช้พัฒนาทักษะการประเมินเพื่อขึ้นบัญชีช่าง สร้างเกณฑ์ในการให้รางวัลช่างฝีมือ สร้างเงื่อนไขในการจ้างงานอนุรักษ์ที่เอื้อต่อการที่ช่างฝีมือผู้ผ่านการอบรมจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างมีศักดิ์ศรีและมีบทบาทนำในการกำหนดวิธีอนุรักษ์ และการประชาสัมพันธ์กับ หน่วยงานอื่นๆ ทั้ง ภาคสังคม แรงงาน ภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม และภาคการศึกษา เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนในการธำรงรักษาและพัฒนา มรดกของชาติในด้านช่างฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ

สรุป

การพัฒนาบุคลากรด้านการอนุรักษ์นั้น เป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดมาตรฐานในการทำงานด้านการอนุรักษ์ เพราะโบราณสถานซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า และเป็นความภาคภูมิใจของประเทศ บุคลากรที่จะเข้ามาทำงานด้านนี้จึงควรมีใจรัก และควรมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้งานนั้นได้มาตรฐาน และไม่ทำลายความงามดั้งเดิม

ความสำคัญของการพัฒนาก็เพื่อให้บุคลากรที่มีอยู่ที่คุณภาพที่ดีขึ้น ทั้งคุณภาพการทำงานและคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติงาน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมมาตรฐานทางวิชาชีพให้มีคุณภาพที่สูงขึ้น ดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้เข้ามาทำงานในสายนี้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งแนวทางในการพัฒนาบุคลากรสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ระดับ คือ

๑. แนวทางพัฒนา เป็นการพัฒนาคุณภาพฝีมือ ทักษะ ให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และเกิดองค์ความรู้ ในงานที่ทำอย่างถ่องแท้ และยังทำให้การทำงานเกิดมาตรฐาน บุคลากรที่ทำงานด้านนี้ แม้จะไม่ได้จบจากสถาบันที่สอนด้านนี้โดยตรง ก็สามารถเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อเพิ่มทักษะและฝีมือแรงงานได้ทุกคน เป็นการให้ค่าที่ประสพการณ์ความสามารถมากกว่าความรู้ตามระบบการศึกษา

๒. แนวทางการสร้างแรงจูงใจ เป็นการจูงใจด้วยผลตอบแทน และความภาคภูมิใจ ผ่านการประกวดฝีมือต่าง ๆ มาตรการนี้จะทำให้บุคลากรที่อยู่ในระบบงานอนุรักษ์มีแรงใจที่จะทำงานต่อ ด้วยความรู้สึภาคภูมิใจและมีความมั่นคงในเรื่องรายได้ อีกทั้งยังเป็นการดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจงานด้านการอนุรักษ์มากขึ้น

๓. แนวทางโดยการใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นแนวทางเชิงบังคับ ที่ใช้กฎหมายเข้ามามีอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดมาตรฐานที่ทุกหน่วยงานพร้อมนำไปปฏิบัติในการทำงานด้านการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบเดียวกัน

ในการกระบวนการพัฒนา จึงควรมีทั้งการจูงใจและการออกกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติตาม เพื่อให้บุคลากรเกิดความภาคภูมิใจในงานที่ทำอยู่และเพื่อดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจสายงานด้านการอนุรักษ์มากขึ้น รวมถึงมีกฎเกณฑ์เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามมาตรฐานเดียวกัน และเพื่อให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืนและส่งผลข้างฝีมือผู้ผ่านการอบรมจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอนุรักษ์อย่างมีศักดิ์ศรีและมีบทบาทนำในการกำหนดวิธีอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดการธำรงรักษาและพัฒนา มรดกของชาติในด้านช่างฝีมือที่สืบทอดงานสถาปัตยกรรมเอกลักษณ์ของชาติ

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

มรดกทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ ความเป็นชาติไทย นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนในชาติคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมมีทั้งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวความเป็นมาในประวัติศาสตร์ที่สำคัญ สะท้อนยุคสมัย สภาพสังคมที่หล่อหลอมจากอดีตจนเกิดเป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่นที่ทำให้คนในปัจจุบันเกิดความภาคภูมิใจ คุณค่าทางการใช้สอย ที่ผ่านการใช้งานในอดีต มรดกวัฒนธรรมบางแห่งยังถูกใช้สอยเป็นสถานที่ราชการ พิพิธภัณฑสถาน เป็นสถานที่สำคัญมาจนทุกวันนี้ นอกจากนี้หลายแห่งก็ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ คุณค่าด้านการศึกษา เป็นแหล่งเรียนรู้ของประชาชนในเรื่องงานศิลป สถาปัตยกรรม การวางผัง คติ ความเชื่อ ประเพณีต่างๆ รวมทั้ง คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ความวิจิตรบรรจง ความงดงามทางศิลปะซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของประเทศไทย ได้รับการถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น จึงจำเป็นต้องได้อนุรักษ์รักษาไว้ให้คงสภาพเดิมหรือกลมกลืนกับสภาพเดิมมากที่สุด เพื่อให้สามารถสืบทอดคุณค่าและความสำคัญนี้ ส่งต่อไปยังรุ่นต่อไป

จากการศึกษาในบทที่ ๒ และ ๓ ชี้ให้เห็นว่า งานด้านการอนุรักษ์ที่มีความสำคัญมากนั้น กลับประสบกับปัญหาทางด้านบุคลากรด้านช่างฝีมือซึ่งใกล้จะถึงขั้นวิกฤตหากไม่มีการพัฒนาและส่งเสริม บุคลากรผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านนี้อาจสูญหายไปในอนาคต เพราะลักษณะงานเป็นการพัฒนาด้วยทักษะเฉพาะของตนเอง เมื่อหมดอายุขัยของคนองค์ความรู้และทักษะฝีมือก็สูญหายไปด้วย ระบบการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันตามรายละเอียดในบทที่ ๒ เมื่อเทียบกับการเข้าสู่ระบบงานของช่างอนุรักษ์ซึ่งส่วนใหญ่เข้าสู่แหล่งงานโดยการชักนำของหัวหน้าช่างและจากครอบครัว ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณและคุณภาพ ในบทที่ ๓ พบว่า ไม่ได้ส่งผลเกื้อกูลต่อการพัฒนาขึ้นสู่การเป็นช่างฝีมือเท่าใดนัก ระบบการศึกษาผลิตบุคลากรพื้นฐานในขณะทำงานช่างฝีมือต้องอาศัยประสบการณ์ อายุการทำงานที่สั่งสมเป็นองค์ความรู้และทักษะความชำนาญ และเมื่อวิเคราะห์ต่อไปถึงปริมาณงานด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นในรอบ ๕ ปีที่ผ่านมา ตลอดจนและการสร้างสรรค์งานใหม่ในอาคารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติหรืออาคารที่ต้องการความวิจิตรของงานศิลปกรรมประดับอาคาร จำนวนบุคลากรเพื่อรองรับขอบเขตงานที่ขยายขึ้นควรจะมีมากขึ้น แต่ปัจจุบันกลับพบว่า ในงานด้านการอนุรักษ์สร้างสรรค์สถาปัตยกรรมนี้ขาดแคลนช่างฝีมือเป็นจำนวนมาก ทำให้งานที่ได้มาไม่มีคุณภาพมากพอ หรือมีคุณภาพแต่เกิดความล่าช้าในการทำงาน เนื่องจากช่างฝีมือที่มีคุณภาพในระบบงานมีจำนวนไม่เพียงพอโดยปัจจัยและสาเหตุที่ช่างฝีมือขาดแคลน จากผลการวิเคราะห์เกิดได้หลายประการ เช่น

๑. ระบบของค่าตอบแทน งานด้านการอนุรักษ์อาจไม่ได้ให้ค่าตอบแทนที่สูงมากนัก เมื่อเทียบกับอาชีพอื่น อีกทั้งยังเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งฝีมือและความอดทน ทำให้แรงงานจำนวนมากหันไปทำอาชีพอื่นที่ได้ค่าตอบแทนสูงกว่า และงานสบายกว่า จึงควรมีการแก้ไขและหาวิธีการที่จะเพิ่มค่าตอบแทนหรือแรงจูงใจแบบอื่น ๆ เพื่อให้เกิดบุคลากรเกิดความรู้สึกรับประกัน และสนใจประกอบอาชีพด้านนี้มากขึ้น

๒. ระบบการศึกษา สถาบันที่เปิดสอนด้านฝีมือแรงงานมีน้อย และยังไม่ได้รับความสนใจจากเด็กรุ่นใหม่เท่าที่ควร เนื่องมาจากค่านิยมในการศึกษาและประกอบอาชีพในปัจจุบัน ทำให้เด็กรุ่นใหม่เลือกที่จะเรียนในสาขาด้านการอนุรักษ์น้อยลง และเลือกที่จะเข้ามาประกอบอาชีพในสายงานนี้น้อยลง ทำให้เกิดการขาดแคลนบุคลากรเป็นอย่างมาก จึงอาจต้องมีแนวทางการปัญหาในการให้ความสำคัญกับประสบการณ์มากกว่าวุฒิการศึกษา

๓. จำนวนแรงงาน ปัจจุบันประเทศไทยประสบปัญหาภาวะขาดแคลนแรงงานและกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ อีกทั้งงานในด้านการอนุรักษ์ยังไม่สามารถดึงแรงงานต่างชาติได้เหมือนกับกลุ่มแรงงานอื่น จึงควรมีมาตรการเพื่อจูงใจ และสร้างความน่าสนใจให้งานด้านนี้

เพื่อให้งานด้านการอนุรักษ์สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดปัญหาการขาดแคลนบุคลากร และพัฒนาบุคลากรที่มีอยู่ให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดความภาคภูมิใจในงานที่ทำ ในบทที่ ๔ ได้ศึกษาวิธีการต่างๆ เพื่ออุดช่องว่างของปัญหา และได้กำหนดแนวทางเพื่อเพื่อพัฒนาบุคลากรและส่งเสริมคุณภาพของงานให้มีประสิทธิภาพขึ้น ตามแนวทางดังต่อไปนี้

๑. แนวทางด้านการพัฒนา เน้นการพัฒนาบุคลากรที่มีอยู่ให้มีมาตรฐานเท่าเทียมกัน และเพื่อให้ตามทันเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่มีมาโดยตลอด และเป็นการส่งเสริมความสามารถของบุคลากรให้สามารถพัฒนาต่อยอดจนเกิดความเชี่ยวชาญ ซึ่งจะสร้างมูลค่าเพิ่มทางฝีมือ และทำให้เกิดความภาคภูมิใจในงานที่ทำ

๒. แนวทางด้านการสร้างแรงจูงใจ เป็นการสร้างความน่าสนใจในงานด้านการอนุรักษ์ นอกจากเพื่อรักษาบุคลากรที่มีอยู่ให้อยากทำงานด้านนี้ต่อไป ยังเป็นการดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้เข้ามาสนใจงานด้านนี้มากขึ้น ด้วยการจูงใจผ่านค่าตอบแทน ผ่านการพัฒนาฝีมือแรงงาน การให้รางวัล และการยกย่องเชิดชูช่างฝีมือผู้ผ่านการอบรมให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอนุรักษ์อย่างมีศักดิ์ศรีและมีบทบาทนำในการกำหนดวิธีอนุรักษ์

๓. แนวทางด้านการบังคับ เป็นการใช้กฎหมายเข้ามาช่วยสร้างมาตรฐานของงานอนุรักษ์การกำหนดคุณสมบัติของผู้รับงานอนุรักษ์ที่ต้องมีบุคลากรที่ผ่านการอบรมและรับรองคุณสมบัติโดยหน่วยงานของกรมศิลปากร เพื่อให้เกิดบรรทัดฐานและการปฏิบัติแบบเดียวกันทั้งหมด เป็นการช่วยเพิ่มคุณภาพ ยกระดับงาน และฝีมือแรงงานให้สูงขึ้น

การพัฒนาบุคลากรด้านการอนุรักษ์ นอกจากจะทำให้บุคลากรและงานมีมาตรฐานเพิ่มมากขึ้น ยังเป็นการช่วยลดปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือ และขาดแคลนคุณภาพในการทำงาน และเป็นการลดความขัดแย้งของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ กล่าวคือ กลุ่มประชาชนผู้มีส่วนได้เสียในมรดกทางวัฒนธรรม ผู้ดูแลโบราณสถานกลุ่มเครือข่ายนักอนุรักษ์ต่าง ๆ เนื่องจากมีการฝึกอบรมผู้ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ และมีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการทำงานเพื่อให้เกิดมาตรฐานเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาและส่งเสริมช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนี้เน้น “บทบาท” ขององค์กรภาครัฐที่ต้องเร่งฟื้นฟูภูมิปัญญาช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์ โดยการพัฒนาและส่งเสริมทักษะดังกล่าว ในกลุ่มผู้เกี่ยวข้องด้านการอนุรักษ์ทั้งผู้เป็นช่าง ผู้ควบคุมงาน ผู้กำหนดรูปแบบรายการวิธีการอนุรักษ์ ผู้บริหารที่กำหนดนโยบายการพัฒนาและการจัดการให้ตระหนักในปัญหาดังกล่าว และผลักดันให้เกิดการสร้างกลไกในการพัฒนาและส่งเสริมเพื่อคงมาตรฐานงานในระบบปัจจุบัน และดึงคนที่จะเข้าสู่ระบบงานในอนาคตให้มีปริมาณที่เหมาะสมกับปริมาณงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม การบูรณะ ปฏิสังขรณ์ ซ่อม สร้าง ต่างๆ ที่มีจำนวนโครงการเพิ่มมากขึ้น

มาตรการทั้ง ๓ ด้านที่เสนอในบทที่ ๔ นั้น มาตรการในการพัฒนามาตรการสร้างแรงจูงใจ และมาตรการเชิงบังคับ ต้องทำเริ่มดำเนินการในทุกด้านไปพร้อมกัน ส่งเสริมเกื้อกูลกันและกันเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ในการอนุรักษ์ สร้างสรรค์งานด้านมรดกวัฒนธรรมให้คงอยู่และพัฒนาต่อยอดเพื่อเป็น “การสร้างทุนทางวัฒนธรรม” ไม่ใช่การใช้ทุนเก่าหรือบุญเก่าให้หมดไป โดยไม่มีความก้าวหน้าหรือพัฒนาการใดๆ ดังนั้น การพัฒนาและส่งเสริมช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนี้ สมควรควรเกิดจากบูรณาการความร่วมมือกันของบุคลากรทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และตัวช่างฝีมือเอง เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเหมาะสม และเกิดประสิทธิภาพ

องค์กรที่รับผิดชอบจะต้องมุ่งมั่น แลผลักดันให้มีการพัฒนาและส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง เพราะเรื่องเทคนิค วิธีการ และวัสดุ ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา การพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ และมีมาตรฐานโดยอาจมีการพัฒนาซ้ำเป็นรอบ ๆ ตามระยะเวลาที่เหมาะสม จะทำให้เกิดองค์ความรู้แบบใหม่อยู่ตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้จะย้อนกลับไปสู่การรักษาและเพิ่มคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของเราให้สืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืน

การพัฒนา การส่งเสริม การสร้างแรงจูงใจให้ช่างฝีมืองานด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมควรมีหน่วยงานที่ได้รับการมอบหมายและรับผิดชอบโดยตรงจะต้องทำอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมช่างฝีมือทุกกลุ่มทุกสายสกุลช่าง เพราะจะต้องสร้างแรงจูงใจให้ช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบันยังคงอยู่ในระบบและต้องดึงดูดให้ผู้ที่มิฝีมือรุ่นต่อไปจะเข้ามาสู่งานด้านนี้เพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มเติมและทดแทนบุคลากรที่มีอยู่โดยการพัฒนา การส่งเสริม การสร้างแรงจูงใจนั้น จะต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมและเน้นให้เกิดความรับรู้ถึงความสำคัญกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยควรดำเนินการ ดังนี้

๑. การจัดตั้งองค์กรหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมโดยให้มีหน้าที่ในการกำหนดมาตรฐานงานด้านช่างแขนงต่างๆ กรอบการฝึกอบรมและกำหนดกฎเกณฑ์ในการสร้างแรงจูงใจ ความภาคภูมิใจในอาชีพ

๒. รวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นเทคนิคภูมิปัญญาดั้งเดิมของสกุลช่างสายต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่นตลอดจนยกย่องเชิดชูช่างผู้มีฝีมือเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการอนุรักษ์ การพัฒนา การสร้างสรรค์และถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อช่างในรุ่นต่อไป

๓. กำหนดหลักสูตรในการอบรมช่างแขนงต่างๆ ให้เหมาะสมกับปริมาณงานและ
ครอบคลุมช่างทุกแขนง ทั้งในด้านการสืบทอดเทคนิควิธีแบบดั้งเดิมและการพัฒนาให้เหมาะสม
ในปัจจุบัน

๔. จัดทำข้อตกลงในการอบรม พัฒนากับหน่วยงานภาคีหรือหน่วยงานที่มีส่วน
รับผิดชอบในผลิตภัณฑ์ การพัฒนาฝีมือแรงงาน หน่วยงานด้านการวิจัยพัฒนาวัสดุศาสตร์
เพื่อจัดหาวัสดุทดแทนวัสดุดั้งเดิมที่อาจหมดไปหรือมีปริมาณไม่เพียงพอต่อการใช้งาน

๕. วิเคราะห์และกำหนดค่าตอบแทนช่างฝีมือในงานแต่ละสาขาให้มีความเหมาะสม
และสร้างแรงจูงใจที่คำนึงถึงความรู้ ประสบการณ์ คุณภาพผลงาน โดยใช้ความมีชื่อเสียงของผลงาน
อันเป็นที่ยอมรับหรือได้รับการยกย่องเชิดชูในลักษณะค่าตอบแทนที่เกิดจากการสร้างผลงาน
ของศิลปิน และมีรอบการปรับปรุงค่าตอบแทนให้สอดคล้องกับวิถีความเปลี่ยนแปลงของสังคม

การส่งเสริมและพัฒนาช่างฝีมือเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง
ในทุกๆ มิติ เพื่อเป็นการเพิ่มทักษะประสบการณ์ เพิ่มจำนวนบุคลากร และการเตรียมบุคลากร
เพื่อทดแทนช่างฝีมือที่จะต้องหมดไปตามเงื่อนไขของเวลา เพราะนอกจากจะเป็นการสร้างคน
เพื่อรองรับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมแล้วยังจะเป็นการอนุรักษ์คนที่สรรสร้างงาน
สถานปัตยกรรมอันเอกเอกลักษณ์ของความเป็นชาติอีกทางหนึ่งด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

วารสาร

ภาณุวัฒน์ โทกุล. “ความเป็นมาและความสำคัญของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม”, วารสารกรมโยธาธิการและผังเมือง. (๒๙-๓๔), ๒๕๕๗.

เอกสารไม่ตีพิมพ์

กิตติพันธ์ พานสุวรรณ “หลักการอนุรักษ์และจัดทำแผนพัฒนาโบราณสถาน” เอกสารประกอบการบรรยาย โครงการจัดอบรมและพัฒนาบุคลากรเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและมรดกทางศิลปวัฒนธรรม. ๒๕๕๙.

ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, สำนักงาน. “โครงการทำนุ บำรุงศาสนสถานอันเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๕๖๐ ”

ปริตรตา เฉลิมเผ่า และคณะ. “รายงานการสำรวจสถานการณ์การทำงานของช่างปูนในการบูรณะโบราณสถานในอยุธยา”. ๒๕๕๙.

พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. “สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔, ๒๕๕๙.

ยุทธภูมิ จารุเศร์นี, “แผนกระตุ้นเศรษฐกิจระยะที่ ๒”, บทความวิชาการ, สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, ๒๕๕๓.

ศิลปากร, กรม. “โครงการอนุรักษ์โบราณสถานที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๕๖๐”.

ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

“กฎบัตรด้านอนุรักษ์”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.icomosthai.org/about.htm>, ๒๕๕๘.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. “หลักสูตรการศึกษา” (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.chula.ac.th/>, ๒๕๕๘.

ช่างฝีมือในวัง (ชาย), วิทยาลัย. “หลักสูตรการศึกษา”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.rcmsc.com/>, ๒๕๕๘.

ช่างศิลปะ, วิทยาลัย. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. “หลักสูตรการศึกษา”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.cfa.bpi.ac.th/index1.htm>, ๒๕๕๘.

เชียงใหม่, มหาวิทยาลัย. “หลักสูตรการศึกษา”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.cmu.ac.th>, ๒๕๕๘.

- ธนาคารแห่งประเทศไทย. “ตลาดแรงงานไทยและบทบาทในการสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจไทย”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : [https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/ArticleAndResearch/Discussion Paper](https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/ArticleAndResearch/DiscussionPaper), ๒๕๕๘.
- บ้านจอมยุทธ. “การศึกษาไทย”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.banjommyut.com/library>, ๒๕๕๘.
- ราชชมงคลรัตนโกสินทร์, มหาวิทยาลัย. “หลักสูตรการศึกษา”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.rmutr.ac.th/>, ๒๕๕๘.
- ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. “หลักสูตรการศึกษา”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.su.ac.th/>, ๒๕๕๘.
- SME Thailand. “แรงงานไทยหายไปไหน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.smethailandclub.com>. ๒๕๕๘.

ภาคผนวก

ช่างฝีมือประเภทช่างไม้งานประณีต

ช่างฝีมือประภาพนปั้น

ช่างฝีมือประภาพงานศิลปกรรม

ช่างฝีมือประเภทงานงานก่ออิฐฉาบปูน

ประวัติย่อผู้วิจัย

- ชื่อ** : นายกิตติพันธ์ พานสุวรรณ
- วัน เดือน ปีเกิด** : ๒๘ กันยายน ๒๕๐๕
- การศึกษา** : วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วิศวกรรมโยธา) วิทยาลัยเทคโนโลยีและ
อาชีวศึกษา
: นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
: วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (วิศวกรรมโยธา) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ประวัติการทำงาน**
- โดยย่อ** : วิศวกรโยธา กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
: วิศวกรโยธา กรมศิลปากรกระทรวงวัฒนธรรม
: ผู้อำนวยการสำนักสถาปัตยกรรมกรมศิลปากรกระทรวงวัฒนธรรม
: รองอธิบดีกรมศิลปากรกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
: ผู้ตรวจราชการกระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
- ตำแหน่งปัจจุบัน** : ผู้ตรวจราชการกระทรวงวัฒนธรรม

สรุปย่อ

ลักษณะวิชา สังคมจิตวิทยา

เรื่อง การส่งเสริมและการพัฒนาช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม
ผู้วิจัย นายกิตติพันธ์ พานสุวรรณ **หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๕๙**
ตำแหน่ง ผู้ตรวจราชการกระทรวงวัฒนธรรม

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมไทย เป็นวิถีการดำเนินชีวิตและแบบแผนประเพณีปฏิบัติอันดีงามของคนในสังคมไทยที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นชาติไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น

การรักษาวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยธำรงความภาคภูมิใจของชาติไว้แต่ปัจจุบันการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะโบราณสถานและอาคารสถาปัตยกรรมเริ่มประสบปัญหาด้านช่างฝีมือที่มีความรู้ความสามารถทักษะในการบูรณะซ่อมแซมและอนุรักษ์ตามแบบศิลปะที่มีความแท้ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ การพัฒนาและส่งเสริมทักษะช่างฝีมือเพื่อลดความเสี่ยงในการขาดแคลนช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนี้จึงมีความจำเป็นปัญหาหาคุณภาพและปริมาณของช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม อาจเกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัย ทั้งการพัฒนาประเทศให้มุ่งสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ทำให้แรงงานส่วนใหญ่มุ่งสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น แรงงานที่มีฝีมือจึงลดจำนวนลง ประกอบกับระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการผลิตคน เพื่อเป็นนักวิชาการ มากกว่าการเป็นผู้ปฏิบัติลงมือจริง จึงขาดคนที่มีความรู้ความเข้าใจจริงในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงไว้ซึ่งความงามตามแบบศิลปะไทยและขาดคนที่มีใจในการอนุรักษ์เพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้ตนเองและประเทศชาติ มากกว่าการทำเพื่อหวังค่าตอบแทน

จากหลากหลายปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาถึงสาเหตุ ปัจจัยการขาดแคลนแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาช่างฝีมือในด้านการอนุรักษ์ ทั้งจากหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในด้านนี้ ผู้รับเหมาและสถานศึกษาที่ผลิตบุคลากรในด้านนี้ เพื่อหาเหตุปัจจัยแห่งการขาดแคลน และสร้างแนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้พอเพียงและมีคุณภาพตรงตามความต้องการได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหา และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการขาดแคลนช่างฝีมือ ในงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
๒. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการขาดแคลนช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
๓. เพื่อเสนอแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ศึกษาการขาดแคลนช่างฝีมือ เฉพาะช่างฝีมือ ในด้านสถาปัตยกรรมและจิตรศิลป์
๒. ศึกษาวิเคราะห์จากแหล่งข้อมูลที่มีอยู่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ขั้นตอนหลัก คือ

๑. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย บทความต่าง ๆ ของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง
๒. การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และแบบสอบถามโดยกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาประกอบด้วย
  - ๒.๑ สถาบันการศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในด้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
  - ๒.๒ ผู้ประกอบการ ที่ทำงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
  - ๒.๓ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลทั้งสองทาง มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อหาข้อสรุปและจะหาแนวทางในการพัฒนาบุคลากรเพื่อรองรับงานด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

ผลการวิจัย

จากข้อมูลสถานศึกษาและจำนวนนักศึกษาที่ได้รวบรวมมาทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงสภาพปัญหาและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการขาดแคลนช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยสถาบันการศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในสาขาวิชาด้านการอนุรักษ์มีไม่มากนัก ในส่วนของช่างฝีมือจะมีการเรียนการสอนในสถานศึกษาด้านอาชีวศึกษานักศึกษาทั่วไปนิยมเลือก

เรียนทางด้านการอนุรักษ์ในสถาบันอุดมศึกษาในลักษณะนักวิชาการด้านการอนุรักษ์มากกว่าเรียนทางด้านปฏิบัติ อย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบจำนวนนักศึกษาที่เลือกเรียนทางด้านนี้ก็พบว่า ยังน้อยอยู่มากเมื่อเทียบกับสาขาวิชาอื่น ซึ่งอาจเกิดจากความไม่เป็นที่นิยมของสาขาวิชาหรือสายงานนี้ หรือไม่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน จึงมีผู้เลือกเรียนและจบจากสายวิชานี้ค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับความต้องการแรงงานทางด้านนี้

การผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์โดยสถาบันการศึกษาในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นเป็นบุคลากรที่ตอบสนองการใช้งานในลักษณะเป็นผู้กำหนดรายการบูรณะหรือผู้ควบคุมงานตามรูปแบบรายการที่กำหนดไม่สามารถตอบสนองความต้องการในด้านการปฏิบัติการอนุรักษ์โดยตรง ปัญหาคุณภาพงานและการขาดแคลนช่างฝีมือที่ดีในงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ เกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัยทั้งระบบแรงงาน ระบบการศึกษาเพื่อผลิตช่างระบบการสืบทอดพัฒนา อีกทั้งช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบันเอง ส่วนใหญ่อาจไม่ได้มีความชำนาญในงานที่ทำอยู่มากนัก การต่อยอดเพื่อทำงานพัฒนาจึงทำได้อย่างจำกัด

จากผู้ตอบแบบสอบถามที่ทำงานด้านช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ทั้งหมด ๑๒๐ คน แบ่งได้ ๔ กลุ่มตามบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับงานช่างฝีมือเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ได้แก่

๑. กลุ่มผู้บริหารโครงการเป็นผู้กำหนดนโยบายหลักการดำเนินงานและบริหารงานให้สำเร็จลุล่วง (ร้อยละ ๑๐ ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประสพการณ์เฉลี่ย ๑๖ ปี

๒. กลุ่มผู้กำหนดรูปแบบรายการเป็นผู้กำหนดแนวคิดเทคนิควัสดุวิธีการวางแนวทางการทำงานอนุรักษ์ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ (ร้อยละ ๒๐ ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประสพการณ์เฉลี่ย ๒๓ ปี

๓. กลุ่มผู้ควบคุมงานเป็นผู้กำกับดูแลให้ผู้ปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมดำเนินการโดยเป็นไปตามเทคนิควิธีที่ได้กำหนดไว้โดยให้งานมีคุณภาพ (ร้อยละ ๓๐ ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประสพการณ์เฉลี่ย ๒๕ ปี

๔. กลุ่มช่างผู้ปฏิบัติงาน (ร้อยละ ๔๐ ของผู้ตอบแบบสอบถาม) ประกอบด้วย ช่างปูน ปั้นช่างปูน ช่างไม้ ช่างอนุรักษ์จิตรกรรม ช่างรัก ช่างปิดทอง ประสพการณ์เฉลี่ย ๑๔ ปี

จากแบบสำรวจพบว่า การผลิตบุคลากรด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์โดยสถาบันการศึกษาในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นเป็นบุคลากรในลักษณะของนักวิชาการ ที่ตอบสนองการใช้งานในลักษณะเป็นผู้กำหนดรายการบูรณะหรือผู้ควบคุมงานตามรูปแบบรายการ ซึ่งจากการสำรวจพบว่า มีผู้ที่เข้าสู่กระบวนการช่างอนุรักษ์ที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษามีประมาณร้อยละ ๓๖ ในขณะที่ผู้ที่ได้รับความรู้ ความสามารถในการดำเนินงานด้านช่างอนุรักษ์ผ่านระบบครอบครัว และจากหัวหน้าช่างมีประมาณร้อยละ ๖๔ การเพิ่มการผลิตบุคลากรด้านนี้โดยสถาบันการศึกษาอาจไม่สามารถตอบสนองความต้องการในด้านการปฏิบัติการอนุรักษ์โดยตรง ปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ เกิดขึ้นจากหลากหลายปัจจัยทั้งระบบแรงงาน ระบบการศึกษาเพื่อผลิตช่าง ระบบการสืบทอดพัฒนา อีกทั้งช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่อาจไม่ได้มีความชำนาญในงานที่ทำอยู่มากนัก การพัฒนาจึงทำได้อย่างจำกัด

บุคลากรทั้ง ๔ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ควรได้รับการพัฒนาในรูปแบบที่เหมาะสมกับหน้าที่ความรับผิดชอบ สำหรับกลุ่มช่างผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีทักษะด้านช่างฝีมือเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่ต้องมีการพัฒนาและส่งเสริมให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นตลอดจนต้องหามาตรการสร้างแรงจูงใจในการทำงานและเป็นผู้ที่ต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังช่างฝีมือที่จะเข้าสู่ระบบในรุ่นต่อไปด้วย

จากแบบสอบถามพบว่าทุกกลุ่มต้องการให้มีการพัฒนาฝีมือช่าง สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารโครงการยินดีและให้โอกาสช่างที่อยู่ในสังกัดของตนเองเข้าสู่กระบวนการพัฒนาส่วนช่างฝีมือเองสนใจที่จะเข้ารับการพัฒนามากถึง ร้อยละ ๘๘ แม้จะมีข้อกังวลในเรื่องการซ้อนทับซึ่งระยะเวลาการอบรมควรสอดคล้องกับสภาพการทำงานจริงของช่าง และ เงื่อนไขด้านคุณสมบัติของช่างผู้มาสอน

จากแบบสอบถาม ผู้บริหารโครงการมีความเห็นว่าการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุด ควบคู่ไปกับการสร้างหลักสูตรให้เป็นเกณฑ์ถือปฏิบัติ ส่วนช่างฝีมือเองเห็นว่าสมควรมีหลักสูตรในการอบรม รองลงมาคือการส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ค่าจ้างสูงขึ้นจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการพัฒนาฝีมือและดึงช่างเข้าสู่ระบบการเป็นช่างฝีมือมากขึ้น เมื่อตั้งประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของหลักสูตร ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในระยะใกล้ เนื่องจากเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายของกรมศิลปากร พบว่า มากกว่าร้อยละ ๕๐ ของช่างฝีมือ อยากให้มีการฝึกอบรมในสถานที่ที่ช่างปฏิบัติงานอยู่

ในการพัฒนาและส่งเสริมบุคลากรด้านงานอนุรักษ์นั้น จำเป็นที่จะต้องได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานหลักอย่างกรมศิลปากร และหน่วยงานที่รับจ้าง เช่น บริษัท หรือ ช่างรับเหมา ซึ่งอาจกำหนดเป็นมาตรการเพื่อให้สามารถพัฒนาบุคลากรได้จริงและมีคุณภาพ แบ่งออกเป็น ๓ มาตรการดังนี้

๑. มาตรการการพัฒนา เป็นการพัฒนาคุณภาพฝีมือ ทักษะ ให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และเกิดองค์ความรู้ ในงานที่ทำอย่างถ่องแท้ และยังทำให้การทำงานเกิดมาตรฐาน บุคลากรที่ทำงานด้านนี้ แม้จะไม่ได้จบจากสถาบันที่สอนด้านนี้โดยตรง ก็สามารถเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อเพิ่มทักษะและฝีมือแรงงานได้ทุกคน เป็นการให้ค่าที่ประสพการณ์ ความสามารถมากกว่าความรู้ตามระบบการศึกษา

๒. มาตรการการสร้างแรงจูงใจ เป็นการจูงใจด้วยผลตอบแทน และความภาคภูมิใจ ผ่านการประกวดฝีมือต่าง ๆ มาตรการนี้จะทำให้บุคลากรที่อยู่ในระบบงานอนุรักษ์มีแรงจูงใจที่จะทำงานต่อด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจและมีความมั่นคงในเรื่องรายได้ อีกทั้งยังเป็นการดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจงานด้านการอนุรักษ์มากขึ้น

๓. มาตรการเชิงบังคับ เป็นมาตรการสุดท้ายที่ใช้กฎหมายเข้ามามีอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดมาตรฐานที่ทุกหน่วยงานพร้อมนำไปปฏิบัติในการทำงานด้านการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบเดียวกัน

ในการกระบวนการพัฒนา จึงควรมีทั้งการจูงใจและการออกกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติตาม เพื่อให้บุคลากรเกิดความภาคภูมิใจในงานที่ทำอยู่และเพื่อดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจสายงานด้านการอนุรักษ์มากขึ้น รวมถึงมีกฎเกณฑ์เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามมาตรฐานเดียวกัน และเพื่อให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาและส่งเสริมช่างฝีมือในงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนี้เน้น “บทบาท” ขององค์กรภาครัฐ ที่ต้องเร่งฟื้นฟูภูมิปัญญาช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์ โดยการพัฒนาและส่งเสริมทักษะดังกล่าว ในกลุ่มผู้เกี่ยวข้องด้านการอนุรักษ์ทั้งผู้เป็นช่างผู้ควบคุมงาน ผู้กำหนดรูปแบบรายการวิธีการอนุรักษ์ ผู้บริหารที่กำหนดนโยบายการพัฒนาและการจัดการ ให้ตระหนักในปัญหาดังกล่าว และผลักดันให้เกิดการสร้างกลไกในการพัฒนาและส่งเสริม เพื่อคงมาตรฐานงานในระบบปัจจุบัน และดึงคนที่จะเข้าสู่ระบบงานในอนาคตให้มีปริมาณที่เหมาะสม กับปริมาณงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม การบูรณะ ปฏิสังขรณ์ ซ่อม สร้าง ต่างๆ ที่มีจำนวนโครงการเพิ่มมากขึ้น

มาตรการทั้ง ๓ ด้าน ที่เสนอในบทที่ ๔ นั้น มาตรการในการพัฒนามาตรการสร้างแรงจูงใจ และมาตรการเชิงบังคับ ต้องทำเริ่มดำเนินการในทุกด้านไปพร้อมกัน ส่งเสริมเกื้อกูลกันและกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ในการอนุรักษ์ สร้างสรรค์งานด้านมรดกวัฒนธรรม ให้คงอยู่และพัฒนาต่อยอดเพื่อเป็น “การสร้างทุนทางวัฒนธรรม” ไม่ใช่การใช้ทุนเก่าหรือบุญเก่าให้หมดไป โดยไม่มีความก้าวหน้าหรือพัฒนาการใดๆ ดังนั้น การพัฒนาและส่งเสริมช่างฝีมือด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนี้ สมควรควรเกิดจากบูรณาการความร่วมมือกันของบุคลากรทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และตัวช่างฝีมือเอง เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเหมาะสม และเกิดประสิทธิภาพ

องค์กรที่รับผิดชอบจะต้องมุ่งมั่น แลผลักดันให้มีการพัฒนาและส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง เพราะเรื่องเทคนิค วิธีการ และวัสดุ ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ และมีมาตรฐานโดยอาจมีการพัฒนาซ้ำเป็นรอบ ๆ ตามระยะเวลาที่เหมาะสม จะทำให้เกิดองค์ความรู้แบบใหม่อยู่ตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้จะย้อนกลับไปสู่การรักษาและเพิ่มคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของเราให้สืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืน

การพัฒนา การส่งเสริม การสร้างแรงจูงใจให้ช่างฝีมืองานด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมควรมีหน่วยงานที่ได้รับการมอบหมายและรับผิดชอบโดยตรงจะต้องทำอย่างต่อเนื่อง และครอบคลุมช่างฝีมือทุกกลุ่มทุกสายสกุลช่าง เพราะจะต้องสร้างแรงจูงใจให้ช่างฝีมือที่มีอยู่ในปัจจุบันยังคงอยู่ในระบบและต้องดึงดูดให้ผู้ที่มิฝีมือรุ่นต่อไปจะเข้ามาสู่งานด้านนี้เพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มเติมและทดแทนบุคลากรที่มีอยู่